

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XI-ik évf.

November, December 1876.

6-ik füzet.

A papság feladata a jelen korban.

(Egyházi beszéd.)

PÉTERFI PÉNESTŐL.

Koloss. 4, 17. És megmondjátok Arkhippusnak: Meglássad, hogy a mely szolgálatot az Úrban vettél, azt betöltsed.

A papi hivatal, a melyre Pál apostolnak Arkhippus tanítványához intézett eme szavai vonatkoznak, az emberiség történetében nagy, az élet minden létezését megható szerepet játszik. Ezt mutatja mindazon népek élete, melyekhez a történelem vezérfonalán eljuthatni. Egyptom, India, Persia, Palestina, Görögország, Róma és a keresztény Európa kisebb nagyobb mértékben erről tesznek félreismerhetlen bizonyosságot. A papság vezérszerep-játszása az állami és társadalmi életben kétségbevonhatlan tény. A papság, ha nem is a fő, de mindenesetre, hogy egyik főintéző volt a nemzetek sorsában, azt bátran állithatni. Azonban a papi hivatal a különböző népeknél különböző természetű volt. Mibenlétét és hatáskörét idő, helyi viszonyok, égalj és a nép fejlettségi foka határozták meg. Ősi kezdetleges államokban, milyen volt Egyptom, a papság a valóság szolgálatán kívül a miveltség és tudomány letéteményese és őre volt. És az emberiség, a mint az újabb időben felfedezett hieroglyphák mutatják, az egyiptomi papságnak sokat köszönhet. Oly nemzeteknél, mint a görög és római, a papi hivatal már kisebb körre vonva jelenik meg. Itt nem terjed az oly meszszire, mint tudomány és államügyek intézése, hanem egyszerűen az áldozatra és az azzal járó szertartások végrehajtására szorítkozik. S míg Egyptomban a papság kormányzási dolgokban hiedelem szerint felsőbb hatalomtól nyert tekintélyt erélylyel gyakorolt, s a bölcsőjében levő tudomány mivélését állása egyik czéljául tartva, mysteriumok alakjában folytatta s hivatali körébe a nép állami, er-

kölcsi és tudományi érdekei bevonva egyesültek: addig Hellas és Rómában a papok feladata főleg az áldozat tűzhelye körül forgott. Itt a papok nem a nép össz-érdekeinek kinyomatai, képviselői, úgy szólva, nem azok a központok voltak, a melyben a nép külső és belső életének irányzatai jönnek össze. Teendők inkább csak külső dolgokra vonatkoznak. A nép fejlődési folyamában keletkezett vallási szokások és szertartások gondos és ügyes vezetése és azoknak mintegy gépies végrehajtása képezték kötelességüket. Ők általán inkább csak külső műi munkát végeztek. Erkölcsi és értelmi, tudományi és politikai téren irányt adni az ott másoknak jutott osztályrészül.

A zsidóknál, mint kitünőleg theocratiai intézményekkel bíró nemzetnél, meg ismét kiszélesítve találjuk a papi hivatal körét. Lévi nemzetsége előtérben áll a nemzet egész történelmében. Ők nemcsak szertartásokat hajtanak végre, hanem törvényt is prédikálnak; ők a törvény, Jahveh parancsainak vigyázói és védői. A próféták maguk a legfőbb lény kinyilatkoztatásai által meg épen a törvény irói; a próféták maguk törvényt hirdettek és szabtak polgártársaiknak és tekintélyt az állami életben fel a kormányfő, a királyig és még a királyon is gyakoroltak. S állásuknak akkor vélték leginkább megfelelni, hivatalukat akkor hitték leginkább betöltve lenni, a midőn Jahveh rendeleteit nemcsak a templomban, hanem künn a köznapi élet minden mozzanataiban, a családi és polgári viszonyok minden színezetei és módjaiban meg tudták tartatni, azoknak érvényt tudtak szerezni. Ilyen volt a szolgálat, a melyet a zsidó próféta Jahvehban vett, ilyen volt a szolgálat, a melyet ő Jahveh dicsőségére betöltött. S most önként támad itt az a kérdés, milyen volt az a szolgálat, melyet Arkhippus vett az Urban, az a szolgálat, a melyről Pál apostol beszél? Kissé különböző az előbbtől. Jézus evangéliumát prédikálni, s vallás-erkölcsi életet ébreszteni, táplálni, alapítani és honosítani a nemzetek fiai közt, a kik különféle isteneket imádtak és erkölcstelenségbe voltak sülyedve, az embereket a keresztény vallásos életnek megnyerni: ez volt az első századokban a papság feladata. S Jézus óta ez is tulajdonképeni feladata a papságnak. Valahányszor a papság e feladatot szem elől eltévesztette, vagy pedig a mellett politikai tendenciáknak is állott szolgálatában, vagy pedig a mint sokszor történt, épen politikai szerepléssel váltotta fel vallásnevelői szerepét, mindannyiszor eltávozott céljától, a mely elébe volt tűzve és ez eltávozás

rendesen oly következményekben boszulta meg magát, milyenek akkor szoktak előállani, a midőn sajátképi kötelességeink rovására munkálunk, ha mindjárt fényes, nagyszerű dolog is különben az, a mit teszünk.

És arra a kérdésre, kk! hogy mi az a szolgálat, hivatal, a melyet a mai papság vesz az Urban — minthogy a fennebbiek után ily kérdést már is tettetek magatokban, én teljes meggyőződéssel azt felelem, hogy az a szolgálat, ama szolgálat mibenléte, ama hivatal létoka: vallásos nevelés. És a pap kezében minden egyébnek, politika, miveltség és tudománynak vagy bármely más hatalomnak ezt kell szolgálni, mert nála ez a cél és a többi az eszköz. Egészen megfordítva tán, mint a régi időkben, a midőn a vallás szolgált más célokat, mint a zsidóknál a törvényt, most a vallást kell más céloknak, mint eszközöknek szolgálni. Igen! a vallásos érzésnek lelkeket nyerni meg, vallásos érzésben és életben növelni az embereket, ez nézetem szerint ma a pap feladata.

Az emberiség korábbi napjaiban, amaz időkben, a midőn a vallást úgy hívták istenfélelem, Istennel való járás, Istennel tett szövetség, vagy a midőn a vallás épen égi testek, vagy más tárgyak, vagy a természet titkos erői imádásában állott, a vallásos élet magasabb hullámokat vetett, a vallásos érzés dús árával termékenyített minden irányban, a papnak akkor úgy szólva csak kifejezést kellett adni a létezőnek. Vallásosság hiánya akkor nem nyugtalanította az Ur szolgájának lelkét. Az emberek közelebb léve az emberiség teremtéséhez tán mintegy élénkebben érezték a függési viszonyt a főerővel, a legnagyobb és leg-hatalmasabbal szemben, élénkebben érezték a függési viszonyt s élénkebb és erősebb volt a vallásos érzés is és a vallásos élet szembetűnőbb jelekben nyilatkozó. Akkor vallásos szellem lehelte mindenre bélyegét, az tükröződött vissza mindenben, vallásos szellem volt az uralkodó. És most? most a civilisatio kényelmei közt mi másképp találjuk! Most, a midőn az ember a természetet meghódítva tartja lábai alatt és oly szabályzó hatalommal bir felette, a milyenről a régiek soha nem is álmodtak, most hogy győzedelmeskedett az erőken, a melyek előtt egykor félelemmel hajlott meg, imádkozva borult le, most a modern élet jólléteiben és a nagy biztonságban, melyet ez nyújt — a függési viszony kötelékei meg vannak lazulva, a függési viszony nem oly erős és az által támasztott érzelem a legtöbbször még felszínre vergődni is alig tud.

Isten nincs oly közel, mint régen. Igen mert jelenlétét nem érezzük anynyira. Sőt némelyek azt hiszik, hogy még imádása nélkül is ellehetni. A vallásosság nem általános. Örvendhetünk, ha itt ott még tiszta vallásosságra találunk. A vallásos kedélyek hiánya nagyon is érezhető; időnkben azok ritkák. Ma nem az a kenetteljeség ömlik el az emberek lényén, a melyet mély, valódi és igaz vallásosság adhat. Nem. Ma, nem hogy a vallás küldené más mezőkre jótékony fuvalmait, hanem még saját mezejéről is leszorítottatni kezd. S a jelenkor uralkodó szelleme minden egyébnek mondható, csak vallásosnak nem. Ezt egy oldalról se fogják tagadni, kivéve, ha a dolog úgy létét eltagadni akarják. És itt van, kk! a papság ez idő szerinti nagy feladata. Az elvilágiasodott szellemet reformálni, átalakítani; vallásos szellemet teremteni; a vallásos szellem régi dicsőségét újra felhívni — ez nézetem szerint az, a miben a papság mai elhivatásának célja határozódik.

Hogyha minden elveszett is, az alap, a melyre építeni lehet, még áll. A vallás csirája, melyből a vallásos szellem nő fel, habár üdeségből vesztve, épségében megrontva, de él s kiveszni nem fog, vagy csak az emberi fajjal. Attól ez elválhatlan. A vallásos érzelm az emberben beltermészetileg örökké meg volt és örökké megmarad. Emlitsetek egy népet, melynek vallása ne lett volna. Afrika újonnan felfedezett busás térein a legprimitivebb nép vallással találtatott; Cortez Mexico felfedezésekor a benszülötteknél vallást talált. S az ó-kor minden népeinél a történet hasonlóról beszél. Vallásuk volt a classicus mivelt népeknek; vallásuk az európai ősfajoknak; s vallásuk a vándor nemzetségeknek. Maga az a tény, hogy egy figyelemre méltóbb emberi társaság, faj vagy nemzetség sem volt vallás nélkül, ama nagy igazságra vezet, hogy az ember alapjában vallásos lény és a vallásos érzelem benne beltermészetileg létező. S így a vallások különfélesége közt a mi egy, az azok alapja: a vallásos érzelem. A vallás külformái változhatnak, s változtak is és változnak. Sőt maguk a vallásos fogalmak is nagy különbözőést mutatnak fel, a mint azt a polytheisticus, dualisticus és monotheisticus vallásfogalmak tanusítják. Igen! a vallásnak mind formái, mind fogalmi része változandóságnak volt és van kitéve. De az egyik vagy másik forma vagy fogalom elenyészésével a vallásos érzelem nem szűnt meg, hanem vagy új formát és fogalmat teremtett, vagy pedig egy fenmaradt mellett buzdult fel annál erősbben. Ez világos a vallásujítók példájából. A vallásos érzelem

az embernek örök tulajdona és hogya az sokszor a helyzet, a nevelés és vallásellenes szellemi irányok által ideigmeddig elnyomatik is, de azt teljesen kioltani soha sem lehet, az előbb vagy utóbb eget kér.

És ha valamely egyénnél vagy nemzetnél vallást és vallásosságot nem találunk, az nem azt mutatja, mint némelyek szeretnék hinni, hogy azok egyáltalán nem léteznek, s hogy a vallás csak egy esetleges valami, mult időkről átszállott dicső rom, a melynek szerepe csak a gyermek-emberiségnél volt, a melynek szerepe már Epicur születésével lejárt, hanem azt mutatja, hogy ott a vallásos érzelem fejlesztése, gondozása vagy rossz uton van vezetve, vagy pedig bűnösön el van hanyagolva. És minthogy korunkban az eset ilyen formának tűnik fel; minthogy e modern világban, ki tudná megmondani hány okból, a vallásosság anynyira meglankadt, hogy maholnap alig is nevezhető annak: a papnak nem e vallási állapot kifejezőjének, hanem javítójának, vallási regeneratornak kell lennie. Neki a szunnyadó, vagy eltompult, avagy elnyomott vallásos érzelmet föleleveníteni, fölkelteni, azt gondosan ápolni és nevelni kell és oly fokig hatványoznia, hogy az át- és meghassa az ember egész valóját, uralkodó legyen az ember egész lényén, s hogy ez át- és meghatásból álljon elé az, a mit vallásos kedélynek, hangulatnak, vallásos szellemnek neveznek. Ez a szolgálat, ez a feladat az nézetem szerint, a mely előtt ma a papok állanak, s a melynek megoldására, véghezvitelére törekedniök kell és itt csakis vallásos nevelés által tehetni, ez vallásos nevelői munka.

Vallásos nevelői munka! nagy és nehéz feladat ez keresztények. S e nehéz feladat előtt állván, önként az a kérdés merül fel, mik vezetnek annak megoldásához, mik azok az eszközök, a melyekkel vallás-nevelői munkákban czélt érhetni, vagy legalább arra törekhetni. E kérdésre feleletet adni nem könnyű. Megkísértem azonban e tárgyhoz hozzászólni.

A vallásos nevelésben a czél, a mint fennebb látók, kik! a vallásos érzelem felébresztése, fejtése és vallásos szellemmé való kiképzése. Következéleg itt nem tudományt kell közleni, nem az értelmet kell tanítani, az ész ismereteit szaporítani, hanem a szívre, a kedélyre kell hogy hassunk, a szívet, a kedélyt kell hogy miveljük. A szívet, a kedélyt kell meghatni. És erre nézve, hogy ugy fejezzem ki magamat, a szép vallásos képek vannak első sorban hivatva. A szép vallásos képek, melyeket az emlékezet főleg a multból idéz fel, minthogy azok classicus példányai ott találha-

tők, a vallásos érzelem nevelésére leghatályosabb eszközök. A szép iránti érzelem szép tárgyak és művek látása által fokozódik; azok behatása következtében javul és finomságban nyer. A művészi alkotások a szép iránti érzelemnek ép olyanok, mint a testnek az eledel. Azok szemlélete táplálja, növeszti és építi fel a szép érzetét; azok szemlélete fejté azt addig a fokig, melyen az kulminálva műizlés nevet nyer, — vagy más szavakkal, a szép érzetet az tökéletesíti. És ha egy Correggio, Michael Angelo, Rembrandt, Rafael és más halhatatlan művészek remek alkotásai azok a művek, melyekhez a szép érzet táplálékért még ma is feljár, melyek a szépeészeti hatás örök forrásai; azok a művek, a melyek látásán az érzelem magas gyönyörben úszva emelkedik s a szép érzete mindig tökélyesül: úgy Ábrahám az ő pátriárcha, Mózes a lángelmű zsidó vezér, Confucius, Laotse, Buddha, Mahomed a vallásos hit és erkölcs ez óriási alakjainak tényei, történetei, a vallásos szellemnek ezen tények és történetekben való megtestesítései — ezek vallási tekintetben azok a képek, melyek a vallásos érzelem fejtését nagyban elősegítendik, magasztosulására hatalmasan fognak munkálni. Közmondás szerint is a példa hat. A vallásos hit eme példányainak szemléltetése a kedélyre kétségtelenül alakító befolyással leend, építőleg fog hatni. S említsem-e a példányok példányát, ki az emberiség ideálja, a Názáretből származottat, az egyszerű, angyalszelid Jézust? Mily befolyást gyakorolt ez ideál már századok vallás-erkölcsi életére! Ez ideál, e példány, mindenek felett hivatva van a jelen és jövő vallásos életét is befolyásolni. Ennek szemléltetése az érzelmet érintetlenül csak ott hagyhatja, hol a szív elfásult, abból minden nemesebb láng ellobogott; de a hol még bár parányi tiszta érzés van, ott a szív látásán fel fog dobogni, a vallásos érzelem felgerjed buzgóságra, felmagasztosul és támad ott vallásos szellem.

A vallásos érzelem fejlesztésének másik hatalmas eszköze: a vallásos eszmék. Vallásos eszmék, jól megjegyeztétek ezt, kérek. Nem kell ezeket öszszetéveszteni hittételekkel, általános néven dogmákkal, mert a kettő közt nagy különbség van. S e különbséget figyelembe venni annál fontosabb, mert a vallás ügyét dogmákkal még egész táborok szolgálják és hiszik, hogy szolgálják. A dogmák hasznot hajthatnak az egyháznak, de nem a vallásnak. Mit hat az a vallásra, hogyha az emlékezetet száraz ismeretekkel, túlhaladott álláspontok elveivel terheljük meg? Mit hat az a vallásos kebelre, mely élőviz után sovárog. A dogmák a szellemet megköt-

ve, lebilincselve igenis tartották, de a vallásosságra vajmi kevés haszonnal voltak. S én meg vagyok győződve és úgy hiszem ily meggyőződéssel nem egyedül állok, hogy a keresztény egyház vallásosságát nem a dogmákra, hanem Jézus nagy alakjára lehet végeredményileg visszavinni, hogy a keresztény egyház vallásosságát kiváltképen Jézus nagy alakjának köszöni. Dogmákkal a szivre hatni soha sem lehetett, s még az értelemhez szólni se. Azok tanítása a vallás ügyét ma épen hátramosztítja. Avagy a vallásosság hiányát egyrésztől nem annak tulajdoníthatni-e, hogy a keresztény egyházak régi philosophiák vegyülékéből és túlhajtott képzelmekekből alkotott tanaikkal akarják még mindig a világot megváltani? A háromságról, a keresztről, az örökkárhozatról és más egyébéről szóló tanok a vallás lényegére szorosán soha sem tartoztak, s azok lényegest a vallásra nézve soha nem is teremtettek. Má a tudomány vivmányaival ismeretes, a felvilágosult egyszerűen csak annyit mond ezekre udvariasan fejezve ki magát: túlhaladott álláspontok. Dogmákkal téríteni akarni kárba ment fáradság s azok be nem fogadásaért a tudomány, a felvilágosultság ellen átkozódni épen hasztalan való. Ámde vallásos eszmékkel mindig hathatni. A vallásos eszmék egyenesen az emberi lélekből eredvén és az emberiség köztudatában megerősítést nyervén, lélekhez szólanak, a mi közösen éltető, egyetemes azt szólják s így képesek hatni. A vallásos eszmék szivre és lélekre ható erőt hordanak magukban. S egyetemes fejeznek ki, nem vonatkozván véleményre, hanem igazságra. És a mig az ember ember lesz, felidézésük a lélekben méltóságot, ünnepélyességet keltő, a vallásos érzelmet át és megható, fejtő és gyarapító leend és vallásos szellem teremtésére fog munkálni. Ki ne érezne meghatottságot, felmagasztosulást, midőn az istenség eszméje villan át lelkén? Ki ne érezné magát magasztos gyönyörrel eltelve, midőn Isten lelkében jelenítve van; ki ne érezné a pillanat nagyságát és fenségét, a midőn azt mondhatja, hogy Isten ő benne és ő Istenben van? És ily pillanatok, ily jelenítések által fejlődik ki a vallásos érzelem; ily pillanatok, ily jelenítések által képződik és nő fel a vallásos szellem.

Én, keresztények, a papi állást, annak czélját és eszközeit ily értelemben fogom fel. Ily értelemben támogassatok ti is kérlek jó indulatokkal, szeretetekkel. Munkánk legyen közös. Fejtsük együtt vallásos érzelmünket, növesztjük együtt a vallásos szellemet: imádjuk együtt az Istent. Amen.

A tarcsafalvi unitaria eklézsia.

(Történeti leírás.)

J R M Ö S I K Á L M Á N T Ó L.

Midőn a nevezett egyház történetének megírására vállalkozom, ebben azon őszinte jó indulat vezérel, hogy ez által a közügynek — bár parányi — szolgálatot tegyek s anyaszentegyházunk történetének közel jövőben remélhető megírásához némi, eddig ismeretlenül heverő adatot világosságra hozva, a történetíró munkáját akármi csekély mérvben is könnyebbé tegyem. Egy különleges tartozást vélek ezzel teljesíteni, melynek megtevése senkinek annyira hatalmában nem áll, mint a papnak, ki egyháza levéltárának legközvetlenebb közelében levén, annak kikutatására legtöbb idő és alkalom neki kínálkozik.

A tarcsafalvi unitár. egyház keletkezése, jóllehet erre világos adattal nem birunk, a reformáció korára tehető s így azok közé tartozik, melyek az unitarismusnak terjedése kezdetén azonnal megalakultak. Igazolja ezen feltevésünket a levéltárban legrégebbi keletű (1618) azon okmány, mely ezen egyháznak 1803-ban Pálfi Ferencz kurátorsága alatt készült számadásos jegyzőkönyve 19-ik lapján a a dioecésana visitatio által úgy van felvéve, mint Tarcsafalvának és Csehétfalvának egymástól való elszakadásáról szóló compositionale, de a mely valósággal egy zsinati kiküldött bizottmány által készített s azt tárgyazó munkálat, hogy miután nevezett két egyház tagjai között véleményeltérés s ebből származó egyenetlenség keletkezett a templom s más egyházi középületek conserválási költségeinek milyen arányban való hordozására nézve: egyik-egyik mekkora mérvben folyjon bé a már említett célra való költségviselésbe.

Ezen okmányból kettő világos előttünk. Egyik az, hogy a tarcsafalvi egyház nem önálló egyházként lépett fel, hanem ereje csekély voltának érzetében társult egy helyfekvésileg erre nagyon alkalmas, szintén önállóságra képtelen egyházzal, hogy együttesen válósithassák azt, mit különállólólag el nem érhettek, a világosság zász-

lőja alá sorakozva, a tökéletesedés nagy célja felé haladni. Meny-nyivel helyesebb s célhoz vezetőbb volna ma is az erőket egyesítve küzdenünk a szellem terén, mint így az erők elforgácsolása miatt az anyagiakért folytatnunk szellemölő munkát. Mit a bölcs belátású ősök czélszerűen szerveztek, kár volt ahhoz nem ragaszkodni szívós kitartással s még nagyobb hiba vissza nem állítanunk ma, itt legalább a kereszturi körben, mert itt a felekezeti érdek sincs veszélyeztetve, mint más idegen felekezetűek közé ékelt ekklezsiáinkban; mig in statu quo maradva, a sok, csaknem egymás hátára rakott s e miatt gyenge vagyoni- és számerejű községekben vajmi sok tekinteteből veszélyeztetve van szellem-erkölcsi érdekünk! A másik, mit a fennebbi okmány igazol az, hogy a tarcsafalvi unitár. egyház a 17-ik század elején, 1618-ban, tehát alig 50 évvel az unitárius vallásnak a tordai országgyűlésen 1568-ban történt törvényes bevétele és elismertetése után, már mint létező említettvén, jogosult azon föltevésünk, hogy a tarcsafalvi unitár. egyház még a 16. azaz unitarizmus föllépése századában létrejött. Hogy Csehét-falva, mint filia, mikor szakadott el tőle, azt adatunk reá nem lévén, nem tudhatjuk. Valószínű azonban, hogy ez még a 17-ik században megtörtént; mert a tarcsafalvi egyháznak, habár hiányosan, de évről évre következetesen vitt számadásos jegyzőkönyv-vitele a 18-ik század elején kezdve a jelen évig megvan s abban sehol Csehét-falváról, mint társ vagy filia ekklezsiáról, említés nem tétetik. Arról pedig, mit bizonyos nemével a régi dicsőségről való megemlékezésnek itteni öregek beszélnek, hogy valaha Tordátfalva is leány-megyéje lett volna Tarcsafalvának, épen semmi adattal nem birunk ¹⁾).

¹⁾ Felső- és Alsó-Kadács szintén Tarcsafalvának voltak leány-megyéi, a mint azt az alábbi adat, melyet Benczédi G. tanár ur szivességéből közlünk, bizonyítja. Az Ádamosi zsinaton 1695. máj 5-én. „Deliberatum in negotio Ecclesiae Tarcsafalvien. et filialium Felső et Also Kadács. Jódarab időtől fogván altercacio-jok lévén az mater Ecclesia és Filialisok között az papi szolgálat dolgából; Azért vegezte az sz. Consistorium, hogy a modo ugy szolgállyarak az pap és mester Atyankfiai mint eddigh, hoc addito, hogy Péntek napokon az mester Atyankfiai kik ott fungálnak, Also Kadácsban vagy precest vagy ha lehet predikatiot tegyen, eodem tempore Felső Kadácsban az pap fungalvan. Az Templom épitesiben az mater Ecclesianak szinten ugy tartozzanak epíteni az Filialisok mint eddigh. Az mater Ecclesia is az mi közönseges bonum vagyon közre bocsatvan, az minthogy az mater Eccl. szánt ad commune bonum, ők is tartozzanak szántani“.

(L. Prot. Gen. Cons. 180. l.)

Az Ádamosi zsinaton 1718. Jun. 19.

„A kadácsi Ecclának iratott levél, hogy mostan a mater Ecclatol valo elszakadástol supersedealljanak eo kgmek“ (L. Prot. Gen. Cons. 292 l.)

Míthogy 1724-ben már pap említettik Kadácsban (Prot. G. Con. 312 l.) a filiaknak 1718—1724 közt kellett elszakadni. — Szerk.

S bár helyfekvésileg természetesebb szövetségese lehetendett Tarcsafalvának, hitelt érdemlőbb jeles hazai tudósunk, Orbán B. Székelyföld leírásában foglalt történelmi kútfőből merített azon nyilatkozata, hogy Tordátfalva Szentmiklós leány-megyéje volt *).

Temploma leírását szószerint Orbán B. említett munkája után adom. Tarcsafalván — így szól szerző — a késő góth kornak egy műemlékét (temploma) találjuk, mely szép arányaival s diszes ékítményeivel gyönyörködteti a szemet, s ezt leírnom annál inkább kell, mert összeomlandó, sajnos állapotra juttatta az idő kimélytelensége.

A polygon záródású szentély egyenes lapján kis gerelyivü ablakoska van, ilyen a hosszszentély két ablaka is, melyek az előbbinél hosszszabbak levén, magasabban is nyulnak fel, és még magasabban záródik a hajó két csúcsives ablaka, melyek elsőjének díszművezetét a kettős csúcsiv feletti négy fentős kerék, a másikánál egyszerű környilat alkotja. Ugy a nyugati főkapuzat, mint a déloldali mellékkapu átszelt lóherivel alakult, mind a kettőt a késő gótkor vesszőmű (Stabwerk) tagozata köríti, dúsabb alkalmazással a fő, egyszerűbbel a mellékkapunál. Hogy eredetileg úgy a szentély, mint a hajó boltozva volt, azt a benn még megmaradt gyámkövek és a künn fennálló oldaltámok bizonyítják. A hajó egyik diagonát oldaltámja felső osztályában egyenes záródású fülke van, mit két horony közti körte tag keretel be, itt a templom védszentjének állhatott szobrocskája.

A hosszszentély baloldalán (heraldik) megvan még a szentségfülke is, mely a négyegre helyezett háromszöggel záródik; az egész három hengerpálcza kereteli be, mely szögletein liliomszerű virágba végződik; szögletüregreit pedig vak alakítású négy levélek tölti be. Minden a XV-ik század utófelének elkorcsosult izlése szerint van idomítva.

Eddig terjed jeles tudósunknak a tarcsafalvi templomra vonatkozó leírása, mihez még hozzá kell tennem a következőket. Hogy a templom belsője eredetileg boltozva volt-e vagy nem, ahoz sem pro, sem contra nem szólhatok; hanem a jegyzőkönyvekben ez után nyomozódva, a következő ellentmondásra találtam. Az 1839-ik évi generalis visitatio vizsgálati jegyzőkönyvében ez áll: a templom belsője részint bolthajtással, részint mennyezettel van készítve, a mennyezet közepén ezen írás olvastatik: **In honorem unius veri**

*) Szent Miklósnek A. Siménfalva volt leány megyéje. — S. D.

Dei et filii ejus Jesu Christi erectum est hocce Lacunar propriis sumptibus et industria Sp. ac Grosi. Dni. Dionysii Pálfi de Tarcsafalva Curatoris Ecclae Ano. 1756. Az 1789-ik évi gen. vis. ellenben így ír e tárgyról: a templom menyezete napnyugat felől párkányos zöld és veres festékes, melynek közepében ilyen irás vagon: **In honorem** stb. mint a fennebbi — — — a napkelet felől való menyezete pedig len czifra festékes, de igen régi munka, a melyen ilyen irás látszik: **In Honorem unius veri Dei Patris et filii ejus J. Christi 1701 erectum a curatore Francisci Pálfi Hocce Lacunar.** Mely utóbb említett, de 50 évvel korábban történt felvétel nyomán körülbelől annyit állithatunk, hogy a templom szentélye korábban nyert a boltozat helyett menyezetet, mint a hajója.

Figyelmet érdemel még a templom kelet felőli karában egy ma is meglevő — ugynevezett — éneklő „Pulpitus“, melyen ilyen irás van: Pálfi Ferenczné, Marothi Anna Anno 1763; ismét: XXVI Zsolt. Tisztán tégedet dicsérlek, áldozván felségednek, oltárod körül fogolódván. De nem hagyhatjuk említetlen a szószék fölötti egyszerű koronát sem, melynek külső kerületén ezen felírás olvasható: a seregek urának angyala vagy, azért megne szünjél, hanem kiálts, mint a trombita; belső felén pedig ez: Ezen korona tarcsafalvi id. Syllöstör András uramnak és kedves élete párjának szent (tán székely) kereszturi Major Kata asszonynak buzgó indulatjokból, magok tulajdon költségekkel az egy élő Istennek és szent fiának a Krisztus Jézusnak Dicsőségére készítettett Ábrahám János papságában Ao. 1782. Ugy szintén említésre méltó azon 1829 készült és 662 mfrtba s 74 dr-ba került öt változatu orgona is, mely bár rég lehetett kitakarítva, szépen csengő hangjával ma is túl tesz akárhány 6—800 frtos új orgonán. Ezen orgona költségei hordozásába a hivek is befolytak s közadakozás útján bejött 123 mfr. 74 dr.

Van még egy ezen templomra vonatkozó körülmény, melyet hallgatással mellőznöm semmi esetre nem lehet s ez a következő.

Körülbelől 10—15 évvel ezelőtt lehetett, a mint isk. tanító Márkos A. beszéli, hogy a templom déli oldaláról csaknem a szószékkal szemben a vakolat egy darabka helyen véletlenül leomlott

s imé a vakolat nélkül maradt helyen valami különös írási jelek, betű formák tüntek elő, melyekről igen természetesen senki sem tudta, hogy minő nemzet nyelvén szólnak s tesznek bizonytságot valamely nevezetes tényről. Azt azonban eléggé kárhozzatnunk nem lehet, hogy e különösen írodalomtörténeti tekintetből megbecsülhetlen emlékjelek, mielőtt illetékes szakértő által megnézettek és le-másoltattak volna, az ekklézsia gondnoka által be lönek vakolatva; s nem tudni mi történt ekkor, a betűk levakartattak-e hozzá nem értő tudatlansággal vagy bévakoltattak? írók az ismétli megtalálás végett tett utánkeresése semmi eredményre nem vezetett. Pedig a tarcsafalvi templomnak az énlakival való építészeti stýlbeli ugyanazonsá-gát tekintve, föltehető, hogy az említett betűk, amaz őseredeti hun-scytha írásnak, melynek Orbán B. Székelyföldjében tett föl-jegyzése szerint, egyetlen példányát az énlaki templom feliratai kö-zött találta meg, második, szintoly nevezetes, példányául szolgál-tak volna.

Harangja kettő van ezen egyháznak, még pedig oly gyönyörű szólamuak s oly öszhangzók, hogy párjukat találni nagy darab helyen nem lehet. Ezek egyikét többször említett tudósunk Orbán B. Zsigmond király korából eredettnek állítja. E harangon felirat semmi sincs, hanem öt képpaizska, melynek elsője egy trónon ülő királyt ábrázol; második a keresztre feszített Krisztust, mellette két nő alakjával; harmadik az Agnus Deit a szokásos zászlóval, azonban azon másutt még észre nem vett sajtáságos elrendezéssel, hogy a zászló felett egy kiterjesztett szárnyu madár, talán solyom van; (a harmadik képről az ekklézsia jegyzőkönyvében tehát hibásan irat-ik, hogy Elefánt); negyedik kép a trónon ülő királynét s végre az ötödik a gyermek Jézust ölében tartó sz. Máriát ábrázolja. (Lásd Orbán Székelyföld leírása I. k. 112—113. l.).

A másik harangot 1864-ben öntette az ekklézsia részint ada-kozás, részint egy levágott erdő árából, azon ily feliratu: eccl. unit. Reno. Cn. Sp. D. Dio. Pálfi. Ao. MDCCLXV. harang helyébe, mely a forradalmi időszakban elvitetett; ezen 244 fntos ha-rangon ily felírás van: öntette a tarcsafalvi unitária sz. ekklézsia 1864 évben Sylv. J. gondnokságában seges-vári Manchen Mihály által. Említett harangok a templom keleti végébe épített kőtalapzatu fatoronyban vannak elhelyezve. Hogy ezen, a székelyföldön ugy nevezett „harangláb“ mikor épült, bizonyosan nem tudhatni; valószínű azonban, hogy a homlok geren-

dáján látható ezen felirat: *Inspectore Dno Georgio Pálfi, Anno 1734 artifex Joannes Bormezei Die 17. April. G. F. B. J.* építtetése korára vonatkozik. — Templom és harangláb a falu szélén kőkerítéssel kerített szép kertben állanak a papi és mesteri házak és telkek közvetlen szomszédságában.

A jelen század ezen ekkleziára nézve csaknem egészen építkezésből áll, mi azon boldog hitre vezérelhetne sokakat, hogy e szerint itt csupa boldogság s meglegedés honol a középületekre nézve. Pedig korántsem így van. Még évek hosszu során át lehet az eddigihez hasonló buzgalommal építkezni, hogy azt mondhassa az ember: már most rendben vagyunk. S mi ennek az oka? nem egyéb, mint az indolentia, lelkiismeretlenség s a buzgóság teljes hiánya, melyekkel ily középítkezéseknél csaknem mindenütt, igen kevés kivétellel, találkozunk. Hogy fogalma legyen róla mindenkinek, hogy minő gond fordítatik ily építkezéseknél a munkára, szolgáljanak világosító például a következő adatok. 1817-ben a templom és mesteri ház ruinában létéről van szó s azok helyrehozásáról (l. vizsg. jegyz. könyv 80 l.) 1818-ban folyamatban van a mesteri ház építése (84 l.).

1824-ben templom, harangláb, czinterem fedelein tetemes javítás tétetik (108 l.), tehát a templom másodszor.

1828-ban a templom kívül-belől megmeszeltetik, új pádimentommal láttatik el s a székek megigazittatnak. (104 l.).

1830-ban harmadszor tétetik említés a templom fedele javításáról. (160 l.).

1831-ben a czinterem másodszor igazittatik (167 l.).

1832-ben a templomi székek, orgona, ajtók, karok és korona az ekklezsia derék gondnoka t. Pálfi Miklós ur buzgó közreműködése folytán közadakozás útján megfestetvén, nem kis mértékben folyt be ez, az ur háza diszének emelésére; csak aynyt lehet sajnálnunk, hogy ez alkalommal a koronán és éneklő oltáron s a karon levő feliratok is befestetvén, a lelkes jótevők neveit a gyülekezet előtt nem hirdethetik, csupán a jegyzőkönyvekből akadhatni nyomára az áldozatoknak. A czinterem hibás fedele harmadszor emlittetik. (177 l.).

1835-ben a czinterem javítása folyamatban van (204 l.) stb. le egészen a jelen évig, midőn a mesteri és iskolaház épen építés alatt áll. Épült ezen században két papi, mesteri és két iskolaház, melyek bizonyára a mindeu évben előforduló tatarozásokat is felszá-

dáján látható ezen felirat: *Inspectore Dno Georgio Pálfi, Anno 1734 artifex Joannes Bormezzei Die 17. April. G. F. B. J. építtetése korára vonatkozik.* — Templom és harangláb a falu szélén kőkerítéssel kerített szép kertben állanak a papi és mesteri házak és telkek közvetlen szomszédságában.

A jelen század ezen ekkleziára nézve csaknem egészen építkezésből áll, mi azon boldog hitre vezérelhetne sokakat, hogy e szerint itt csupa boldogság s meglegedés honol a középületekre nézve. Pedig korántsem így van. Még évek hosszu során át lehet az eddigihez hasonló buzgalommal építkezni, hogy azt mondhassa az ember: már most rendben vagyunk. S mi ennek az oka? nem egyéb, mint az indolentia, lelkiismeretlenség s a buzgóság teljes hiánya, melyekkel ily középítkezéseknél csaknem mindenütt, igen kevés kivétellel, találkozunk. Hogy fogalma legyen róla mindenkinek, hogy minő gond fordítatik ily építkezéseknél a munkára, szolgáljanak világosító például a következő adatok. 1817-ben a templom és mesteri ház ruinában létéről van szó s azok helyrehozásáról (l. vizsg. jegyz. könyv 80 l.) 1818-ban folyamatban van a mesteri ház építése (84 l.).

1824-ben templom, harangláb, czinterem fedelein tetemes javítás tétetik (108 l.), tehát a templom másodsor.

1828-ban a templom kívül-belől megmeszeltetik, új pádimen-tommal láttatik el s a székek megigazittatnak. (104 l.).

1830-ban harmadszor tétetik említés a templom fedele javításáról. (160 l.).

1831-ben a czinterem másodsor igazittatik (167 l.).

1832-ben a templomi székek, orgona, ajtók, karok és korona az ekklezsia derék gondnoka t. Pálfi Miklós ur buzgó közreműködése folytán közadakozás útján megfestetvén, nem kis mértékben folyt be ez, az ur háza díszének emelésére; csak aynyt lehet sajnálnunk, hogy ez alkalommal a koronán és éneklő oltáron s a karon levő feliratok is befestetvén, a lelkes jótévők neveit a gyülekezet előtt nem hirdethetik, csupán a jegyzőkönyvekből akadhatni nyomára az áldozatoknak. A czinterem hibás fedele harmadszor említettetik. (177 l.).

1835-ben a czinterem javítása folyamatban van (204 l.) stb. le egészen a jelen évig, midőn a mesteri és iskolaház épen építés alatt áll. Épült ezen században két papi, mesteri és két iskolaház, melyek bizonyára a minden évben előforduló tatarozásokat is felszá-

mitva, több száz forintját emésztették fel a szegény egyháznak. Mig az építkezések czélszerűen s kellő felügyelet alatt vezetve, fél anynyiba sem kerültek volna s mégis jó lenne minden.

Hogy miképen lehetne segíteni az ily bajon, mely, mint mondtam, csaknem általános, arra nézve valami módot találni ideje volna; mert különben a minden oldalról megtámadott és igénybe vett ekkézsiái tőkék maholnap szépen elpárolognak, s mihelyt az ekkézsiái közterhek is róvatalokat tesznek szükségessé, még nehezebbé lesz téve existenciánk; holott bizony ma sem valami ohajtandó állapot van egyházainknak, s főleg az azokat szolgáló hivatalnokoknak! . . .

Urasztali készületek közül figyelemre méltók egy tölcserés alaku aranyozott ezüstpohár, mely azért különösen érdekes, mert valószínű, hogy az ekklézsia alakulásával egyidejű. Igazolja ezen feltevésünket azon felirat, mely a pohár alján van, t. i. Pál Andr. megaranyoztatta 1654. — Szintoly nevezetes azon kisdéd ezüst tányér, melyen ez a felírás van: 1696 Tarcsafalvi Nagy Pálfi Ferencz csináltatta az Isten asztalára.

Kevésbé nevezeteseek, de azért említésre méltók: egy kupásnyi fedeles ón-kanna (ma használhatlan), továbbá egy szintén óntányér, valamint a jelenleg használatban levő 3 kupáskora pléhpalaczk és a közelebbi időben ajándék útján nyert cseh-üvegpohár (a nők használatára).

Szintén urasztali készületek több rendbeli abroszok, selyemkeszkenők, kendők, urasztali és szószéktakarók s egy pár kés, de a melyeket egyenként felsorolni szükségfelettinek tartok. Keresztelő pohara kettő is volt az ekklézsiának, t. i. egy pléh- és egy talpas ón-pohár; utóbbi tkts Jakab Lajos ur és nője mlgs Iszlai Zsuzsánna aszszoy ajándéka. Jelenleg mindkettő használhatlan állapotban levén, az ekklézsiának keresztelő pohara nincsen, s valószínűleg nem lesz, mig valamely kegyes pártfogó nem akad, ki ebből a hiányból kiségelje. Azonban remélni soha sem szabad megszűnni; anynyival inkább, mert ezen egyháznak sok nemes szívű jóltevői voltak egész az utolsó időig; s midőn az ekklézsia történetét, bár hiányosan, adni kívánjuk, ha a jóltevőkről meg nem emlékeziünk, megboosáthatlan hibát követünk el; anynyival inkább, mert az egész unitárius egyház létele a jóltevőkön fundálódik. S valamint az egész egyház, ugy az egyes ekklé-

zsiák is fenmaradásukat s a kor kivánalmaihoz képesti virágzásukat csupán annak köszönhetik, hogy az isteni gondviselés időnként támasztott egyéneket, kik az Istentől nyert ajándékok mértéke szerint járultak az úr oltárához áldozataikkal, s mint a költő mondja: a férfi vérrel, a nő könnyel adózott, ha a körülmények kívánták; de a szegény özvegy fillére mindig lépést tartott a gazdagok talentaival.

Megérdemlik e jöltevők, kegyes adakozók, hogy neveiket az utókornak átadjuk — buzditásul. Ilyenek a 17-ik században a már említett Pál András, ki az urvacsorai poharat megaranyoztatta; Nagy Pálfi Ferencz egy kis ezüst tányért szintén urvacsorai célra csináltatott. Fájdalom, a 17-ik évszázból többnek neve nem maradt fenn, ugy az ezt megelőző időkből sem egyéi, elnyelte a feledés mélységes tengere. Azonban, a mint jövünk az időben közelébb, ugy lesz világosabbá előttünk s olvasható azon dicsők névsora, kik nemes adakozásaik által tették magukat feledhetlenné. Igy pl. a 18-ik században Pálfi Zsuzsanna egy abroszt, Pálfi Krisztina egy csipkés végű kendervászonzendőt ad az urasztalára; továbbá a fennebb említett Pálfi Ferencz-né Maróthi Anna az éneklő „Pulpitus“t s tarcsafalvi id. Syllöstör András uram kedves életepárjával sz. kereszturi Major Kata asszonyynyal a koronát készítették; ugy szintén Syllöstör István és id. Benczédi Gergely énlaki Tóth Gergelylyel a templomi kart megfestették, s Syllöstör György a papi telekre egy jó kötött zsendelyes fedelű czifra kis kaput készített, melynek romjai ma is a menynyire lehet állanak s a felirat is némileg olvasható, mely a v. jegyz. könyv tanúsága szerint ez volt: Midőn a venerabilis Synodus ezen ekklézsiában lett volna, Syllöster György maga jó indulatjából építette Ao. 1785, és ismét 1. Móz. 24. v. 31: Jöjj bé Istennek áldott embere, mit állasz ott kívül.

A 19-ik századból még többet mutathatunk fel, mi onnan is eredhet, hogy többet adakoztak, de onnan is, hogy inkább emlékezetben maradtak. A mennyire utánkeresésemnek sikerült fényre deríteni neveiket, ezek voltak: Simó Jánosné Fekete Judit az éneklő oltárra hoszkendő formában egy darabban lévő kék selyem keszkenőt 1804-ben.

Tkts kir. bir. Pálfi Elek nője Pálfi Anna asszony egy óntányért, egy ezüst nyelű kést és egy asztalkendőt, melyeken ilyen betűk vannak: P. A. 1807-ben.

Pálfi Anna borosjenői Hegyesi Elekné egy diszes palyolat keszkenőt. 1814.

Simó Józsefné, Péter Zsuzsánna egy zöld posztó rojtos takarót a szószékre. 1819.

Pálfi Miklósné Miklósi Mária egy sötét színű selyem szószéktakarót. (ma is ez van) ily felirással: ajánlja Miklósi Mária, Pálfi Miklósné az 1832-ik esztendőben.

Pálfi Péter és nője Kovács Sára az urasztalára egy virágos selyem keszkenőt. 1833.

Jakab Lajos és nője Iszlai Zsuzsánna egy talpas ón keresztelő poharat. 1835. ez ma használhatlan.

Hegyesi Ferencz egy fehér selyem csipkével kerített veres atlacz keszkenőt. Évszám bizonytalan.

Szentiványi Zsigmondné Pálfi Mária egy végein aranyos csipkés tüdőszin selyem kendőt. Évszám hiányzik.

Pálfi Lajosné Kovács Borbára egy urvacsorai használatra való 3 kupásnyi pléh palaczkot. 1810 tájatt.

Pálfi Kata egy zöld alapszínű sárga csipke összekötésekkel s bojtjal diszitett gyapju szövött urasztali takarót ily körirattal: Pálfi Kata ajándéka. 1872. Ez székely házi ipar, de igen diszes.

Ifj. Pálfi Mihály és nője Laiber Zsuzsánna egy a szószéken használandó bibliát. 1866. Urvacsorai kenyeret és bort három izben, t. i. Husvétban, Pünköstben és sz. Mihály napkor mlgs. Pálfi Dénes ur, Karácsonban pedig tkts. Pálfi György ur szivességéből kap évenként az ekklézsia.

Meg nem határozott időben, de valószínűleg a múlt században vagy a jelennek épen elején tettek adakozást: Pálfi Elekné Pálfi Mária ifju asszony egy sima lengyolcs, szélein tüdőszin pántlikába szegett szószéktakarót.

Id. Pálfi Dénes ur és testvérei néhai édes atyjok eltemetésekor egy fekete bakacsin szószéktakarót.

Pálfi Mihályné Gálfi Judit egy sáhos fehér asztal keszkenőt.

E helyen — minthogy szorosan ide tartozik — felemlitendőnek vélem még az ekklézsia tagjainak több rendbeli áldozatkészességét és buzgóságát; nevezetesen, hogy az 1829-ben készített orgona költségeinek hordozásába az egyes hivek befolytak 123 magyar forint és 74 dénárral.

1832-ben a templomi székeket, orgonát, ajtókat, karokat és koronát szintén a közadakozás filléreiből megfestették.

1834-ben a papi és mesteri kepe pótlására az ekklézsia felajánlott 30 m. frtot, mit az E. Főtanács is megerősítvén, ma is folyamathban van.

1864-ben a ekklézsia új harangot öntetvén, ennek terhei hordozásába az ekklézsia tagjai befolytak mintegy 60 forinttal.

1875-ben alólirt által felszólítatván a „Dávid Ferencz alapítványra“ való adakozásra, élükön a ref. vallásu mlgs Pálfi Dénesné Br. Bánfi Józsefa asszonynyal, ki az aláírási ívet 50 forinttal nyitotta meg, adakoztak a csekély számú, nagyobbára szegény hivek 57 frtot, mi ugyan az alapul tett 50 frtot leszámítva, igen csekély összeggé törpül; de mint az evangéliumi szegény özvegy fillérének, ugy ennek is megvan saját értéke.

S különös hálával kell megemlékezni főleg említett bárónő ő nagyságáról, ki a közelebbi évek mindenikében közvizsgálatkor a kitünő tanulók között rendszeren 5—6 forint értékű könyvet vagy egyéb a szorgalom élesztésére nem csekély befolyást gyakorló ajándékokat osztatott ki, s urvacsoráláskor, mit itthon létében rendszeren velünk magasabb keresztyéni érzéssel megoszt s mi nemes és mivel lelkületének legszólóbb bizonyossága, mindig tetemes összeggel segíjezi szegény ekklézsiánkat. Legyen hálás köszönet érette s legyen e csekély sorokban megörökítve nemesszivüése ekklézsiánk története lapjain!! Adjon a gondviselés sok ily nemes lelket egyházunknak!

S ezzel az ekklézsia jóltevőit, mennyire összeszedhető volt, bémutatam; áttérek ez ekklézsiában szolgált s kikutathatott papok és mesterek bémutatására. Fájdalom! többet nem igen tudunk róluk, minthogy vitték a reájuk bizott hivatalt, kitől a mint tellett s pásztorolták a vezetésük alatti nyáját. Az itteni j. könyvek magasabb kitünéséről egynek sem tesznek említést; más ambitio nem vezette őket, mint elmondhatni: atyám! a kiket rám biztál, egyet sem vesztettem el, s elmondhatni a nagy tanítómesterrel: én szelid lelkű és alázatos vagyok.

A 16-ik század papjai közül sajnos, egynek is nevét a homályból földériteríteni nem lehetett.

A 17-ikből is csupán egyet kaphattam s ez: 1691-ben Adámosi N. Mihály.

A 18-ik századból már többet találunk, s tán egy lehet, a kinek neve nyomtalanul elveszett; ugyanis: 1712-ben Bonyhai István; 1726-ban Karácsonfalvi Kálmán.

1742-ben Simó János; tán ezen közbe levő időben lehetett még más is.

1766-tól bizonytalan ideig Várfalvi István.

Körülbelől 1770—1778-ig Márkos János. Itt halt el.

1778—1798-ig Ábrahám János, ki némely helyeken iratik **Ábrahámovicsnak**. Az anyakönyvek rendszeres, habár hiányos vezetése ezen időben kezdődik, az ezelőtti időkről semmi avagy csak töredékes anyakönyv sincs.

1798-tól igen rövid ideig Derzsi Mihály.

A 19-ik század papjainak sorát megnyitja:

Gál Ferencz, ki volt 1805-ig.

1805—1819-ig Koronka Mózes.

1819—1833-ig Márkos Mihály, ki költői lelkületű ember lévén, igen sok s ma is gyönyörűséggel olvasható nagyobbára alkalmi költeményeket hagyott hátra. Melyek mint legmúltóbb helyre t. Simén Domokos ur Unitáriumi közé beadattak alólirt által.

1834—1841-ig Simén János; jelenleg alsó-siménfalvi, még most is ifju lélekkel szolgáló pap.

1841—1844-ig Kovács Mihály, most kis-solymosi pap és kereszturkőri esperes.

1844—1872-ig Bartha György; itt halt meg.

1872-től fogva van alólirt.

Mesterek a 16 és 17-ik századból emlékezetben nem maradtak. A 18 és 19-ik században pedig ezek voltak:

1708-ban Árkosi András.

1712-ben Boér (keresztneve nem tudható).

1757—1762-ig Pesti Sámuel.

1762—1811-ig tehát 49 évig Simó János.

1812—1825 Máté Lukács.

1825—1829-ig Kovács Ferencz, jelenben korondi nyugalmazott pap.

1829-től fogva kis-solymosi Márkos Mózes, ki ma is elég jó erőben él, de szolgálatra képtelen lévén, 1861 óta nyugalomban van s fia Márkos Albert viszi helyettes képen a hivatalt.

Elmondottuk az ekklézsia belső hivatalnokait is, szóljunk az ekklézsia vagyoni állásáról. Az ekklézsiának saját szükségei fede-

zésére fentartva van 6 hold 551 □ öl szántója, mit haszonbérbe adva kezeltek, az eddigi felibe mivelésnél ez előnyösebbnek bizonyulván. 12 hold 535 □ öl erdője és egy 250 holdnyi területű fenyves és bükkös havasa, melynek mezejét az ekklézsiai tagok nyári legelőnek használják, fáit a maguk és ekklézsiai szükségekre szintén használják s a makkolás is az ekklézsiai tagok haszonélvezete. Évi haszonbért kap az ekklézsia innen 25 frtot.

Tőkepénze eleitől fogva a különben kicsiny ekklézsianak volt; de huzamos időn át kellő gond és felügyelet nélkül kezeltetvén, a növekedés helyett aránytalanul apadott. Egy pár év óta rendszeres kezelés alá jövén, örvendetes szaporodást mutatott fel; de a múlt évben történt templom- és cziinterem-javítás s a foiyamatban lévő mesteri és iskola-ház építés, mi beléjön 5—600 frtba, annyira meg fogja csökkenteni, hogy alig marad belőle valami, pedig e tőkében volt és van élete ez ekklézsianak.

A papság jövedelme, hasonlítva a mintegy 20—25 évvel ezelőtthez, szálanalmasan megapadott. Az áldozatkész pátronusok, kiknek relatioján az ekkl. azon időben „ú r i e k k l é z s i á”-nak neveztetett, elhalálozván s maradékaikban is elenyészvén, alig mondhatni, hogy 5—6 valamire való birtokos van; a tagok zöme nagyobbára zsellérekből áll, kik a nyomasztó viszonyok miatt maguk is alig élhetvén, nagy áldozattal képesek az évi kepefizetésre, s így az évi öszszes papi kepe 70, legjobb esetben 75 kalongya gabona, mi — s ez való tény — soha sem ad anynyi vékát, alig eredményezi a kalongyaszám 2 harmadát. Kellene még, hogy legyen ugyanannyi zab, vagy annak megfelelő érték s 25—28 szekérke, gyakran fának jóhiszemüleg elfogadott ág-bog, mert hiába! a nagy résznek nincs erdője, a maga tüzit is pénzen vagy napszámon vett fával tartja s ezeken felül van évenként kepepótlék czimen 7 azaz hét o. é. forint. Hogy ezen naturálék pénzértékben mennyit tehetnek, azt ne vizsgáljuk, mert igen kevésre találna menni, mi elszomoríthatna; hagyjuk magunkat inkább illusioban!

A papság használatába bocsátva van még 5 hold 1469 □ öl szántó, 5 hold 468 □ öl kaszáló s 434 □ öl legelő.

A mesteri jövedelem mindenkben, kivéve a földbirtokot, mi néhány □ öllel még több lehet, a papi jövedelemnek felét teszi.

A jelenleg munkálatban levő tagosítás azonban vagy előnyösen, vagy ellenkezőleg, ha keresztülmegyen, változtatni fog sokat az itteni belső hivatalnokok mostan nem nagyon kecsegtető sorsán.

Magtár nincs s az arra való kilátás sem valami nagy. Egyébránt a magtár, a mint némely helyeken kezeltetik, nem is felel meg szép hivatásának.

Az ekklézia pecsétje, melynek eszméje Jel. 6, 2-ből van véve, egy kezében kézivet tartó koronás lovagot ábrázol ezen körirattal: TARCSAFALVI UNITÁR. EKKLÉS. PECSÉTJE. Mikor készülhetett, nem tudhatni. S mit csaknem feledék megjegyezni, a pecséten a lovag fejénél ez is bevésve áll: Jel. 6, 2.

S végül azt se hagyhatom említetlen, hogy a nagy hirü Sylvester György tanár innen származott.

Enynyire terjed, mit a fennirt ekklézia történetére vonatkozólag a hiányos kútfők és adatok nyomán előadhattam. Ez ugyan nem tökéletes munka, magam érzem leginkább hiányait, hanem csupán kísérlet, melyet hogy mégis a világ elé bocsátani merek, oka az, hogy ebben is anyaszentegyházunk történetének megírásához legyen parányi anyag vive. Ha sokan tennők ezt, a közös czél elérése nagyon meg lenne könnyítve. Mert mindenik ekkl. levéltárában lehet valami egyháztörténelmileg fontos adat, a mi ottan egy s más véletlen folytán örökre megsemmisülhet. Nem a történetírói nérvé vágyás, hanem a használni akarás iratta velem e sorokat s még leginkább az, hogy egyik jelesünk által erre felhiva s több alkalommal buzdítva is valék; nem az éles kritika, hanem a szelid elnézés szemüvegén kívánom tehát mérlegeltetni szerény művemet *).

---

*) Vajha paptársaink avagy csak ily töredékes leírásokkal is segitnének összehordani az anyagokat az unitárius egyház történetének megírásához.
Szerk.

Az ifjabb Coquerel Athanáz *).

RENAN FERNŐ UTÁN PÉTERFI DÉNES.

Több mint egy éve, hogy megigértem, hogy e lapban emlékiratot közlök azon férfiak egikéről, a kik iránt én a legnagyobb becsüléssel és rokonszenvvel viseltetem. Az ifjabb Coquerel A. és Hyacinth atya az a két egyén korunkban, a kikben leginkább szemlélhető az a titkos forrongás, melyet a katolicismus és protestantismus a nyugalomnak látszata mellett is magokban rejtenek. Kísérleteiket látható siker nem követte; de különben azok inkább vallási reformért való küzdelmek és nem csupán itészeti vagy bölcsészeti vizsgálódások voltak.

Hogy valaki bármily mértékben vallási forradalmár lehessen, egyházi embernek kell lennie. Luther, ha nem pap és barát, nem tehetne volna azt, a mit tett. Reuchlin és Hutten Ulrich, mint tudósok és írók sokkal felette állottak; de ők nem voltak a papi rendből valók, nem voltak lelkészek. Időnkben mind a katolikus, mind a protestáns orthodoxiától idegen világi egyének ezen kérdések feletti vitára némi befolyást tudtak gyakorolni, de ezek soha sem vágyakoztak arra, hogy egyházak vagy felekezetek fejeivé legyenek. A katolikus vagy a protestáns lelkészi karból fognak a közel vagy távol jövőben is ama hitujítók támadni, a kik korunk vallásos gondolkodásából oly eredményeket fognak kifejteni, melyeket előrelátni nem lehet. Három tétel azonban erre nézve bizonyosnak látszik, ugy szintén a következmény is, mely ezekből foly, bizonyosan áll előttem.

Először egy egészen új vallás feltünése lehetetlenségnek tekinthető. Hogy ily tünemény jöhessen létre, arra nézve a tudatlanság egy bizonyos foka és hagyomány nem léte szükségeltetnék. De ily tüneményt létrehozni még Amerika sem tudott. A mormonismus bizonyítja ezt. Smith József és Brigham Young találtak anynyi hi-

*) Ez érdekes czikket mi az „Inquirer“ angol lap után közöljük, mely azt a „Journal des Debats“ francia lapból vette át. — P. D.

székenységet és tudatlanságot, a menynyire vállalatuk kezdetén szükségük volt; de a keresztény hagyomány elég erős vala, hogy egyházukat elnyomja abban a pillanatban, mihelyt az csecsemő korából a férfi korba lépett. De hogy a ténylegesen létező egyházak sorsa elenyésztés leend és hogy az emberiség megmondható jövőben a vallás formáitól meg fog válni tudni, ennek felfogásában előítélettől ment egyének semmi nehézségre nem találnak. A számtalan vallási épületek, melyek az országot fedik, nem fognak oly hirtelen eltűnni, azok még hosszasan megmaradnak vallási épületekül. Hogy azonban az imádás jelenben elfogadott formái hosszasan megmaradjanak úgy a mint vannak, a legkisebb reform és változtatás nélkül, azt bajos elhinni. A nép távol van attól, hogy a katholicismushoz, mint a milyen az jelenleg, közeledjék, sőt attól mindinkább elidegenedik. A katholicismus egysége csakis a pápák világi hatalmával állhat fenn, a mely hatalom örökre elveszett. A protestantismust pedig a maga részéről egy válság foglalkoztatja, mely onnan származott, hogy az emberi elme most lehetetlennek tartja a természetfelettinek, mint valóságnak, megengedését. Ismétlem, hogyha mi ezt a három előterjesztést elfogadjuk, egy negyedik, ezekből mint feltétlenül szükséges következmény folyik és ez az, hogy a katholicismusból és protestantismusból előbb vagy később oly egyházak fognak előállani, melyek a nélkül, hogy a multtal szakitnának, megkísértik a jelen század szükségeinek jobban megfelelni.

Hyacinth atya inkább felfogta e szükségességet, mint bármely más katolikus pap. S ha kísérletét kevés siker követte, ez onnan van, mert minden kísérlet, mely a katholicismus szívében szakadást akar előidézni, csakis bukásra számíthat addig a míg IX. Pius él. Egy katolikust arra kérni, hogy magát egy elvitathatlan pápától elszakaszsa, annyi mint lehetlenséget követelni, mert a katholicismus lényegévé a pápa iránti engedelmisség lett. De a midőn a pápai személy nem bizonyos, midőn tiltakozás és veszekedés támad azért, hogy megtudják, hogy ki az igazi pápa, (már pedig elkerülhetlenül e lesz az eset akkor, a midőn a pápa nem bírja többé Rómát saját uradalma gyanánt), akkor aztán sok oly dolog, mely most lehetetlennek látszik, könnyüvé lesz és Hyacinth atya más egyéb szemrehányást nem fog szenvedni annál, hogy ő igen sietett, az időt igen megelőzte. Ugyanezt fogják mondani az idősb és ifjabb Coquerelről is.

Mindazon kísérletek közt, melyeket a francia protestantismus kebelében a végre tettek, hogy a hagyományos tant a kor kívánalmaival összhangba hozzák, az ők kísérleteik ha nem is a legeredetiebbek, de a leggyakorlatiabbak voltak. Azokat csaknem semmi siker nem koronázta, de könnyű belátni, hogy kísérletek meg fog újittatni és egy napon sikerülni fog oly mértékben, a milyenben sikerülnie kell; sikerülni fog a közönség felvilágosodott részénél, a mely két dolgot kíván: először, nem élni minden vallásos egyesületen kívül; másodsor nem találni vallásos egyesületükben összeütközést a tudománnyal vagy tárgyát a megütkezésnek. A protestantismusból a lehető legézszerűbb formáját vonni ki az isteni tiszteletnek, e kísérlet nem új. Németországban az csodálatosan sikerült a mult század végén és a jelen kezdetén. Schleiermacher, Herder, Kant, és Fichte nem hagyták oda az egyházat, de azért nem tartozkodtak teljes szabadsággal bölcselni. Franciaországban Vincent Sámuel s a legtöbb lelkész bátran hirdették e század elején, hogy a speculativ theologia kérdései a vallásos szemlélődésnek ajánlott elederek, melyekből minden szellem a maga módja szerint hasznot merithet. Ez egyenes lelkű és tehetséges embereket két nagy tény befolyásolta. Egyfelől a tudomány és bölcsezet előhaladása arra indította az egész világot, hogy a természetfelettit, ugy a mint az addig az ideig tartatott, visszautasítsa. Az ellenvetések, melyeknek segítségével a protestantismus a 16-ik században a középkori csudákat elvetette, az első hitujítók által még nagy számmal fentartott természetfeletti hitnézetek ellen lönek fordítva. Másfelől az itészeti tudományok kifejlődése lehetetlenné tette az első reformátorok nézeteinek fentartását a szentírást illetőleg. A német egyetemek kitartó vizsgálódásai megmutatták, hogy az egyforma ihletés eszméjét az ó és új szövetségi iratok mindenikére kiterjeszteni teljes lehetetlen. A zsidóknak, a kik az ó szövetséget illető bármely dologban illetékesek a meghallgatásra, soha sem volt ilyen gondolatuk. Azt a nézetet fentartani, hogy Daniel könyve Jézus előtt a hatodik században egy Dániel nevű egyén által iratott és azt erősíteni, hogy az evangelisták soha sem mondanak egymásnak ellent és hogy irataikat ugy kell venni, mint a legnagyobb pontosságu szövegeket, mindez teljes lehetetlen egy oly embernek, a ki némi itészi tehetségél van felruházva és fáradságot vesz e kérdéseket tanulmányozni. A 16 és 17-ik század theologusainak a csodákról és ihletésről szóló nézetének módosítása tehát

szükségessé vált. S minden protestans pap, ki egy kissé felvilágosult volt, be is ismerte ezt. Strassburgban különösen egy tudományos exegetikai iskola állott elé, a melyben a modern észnek egy követelménye sem tagadtatott meg és a mely joggal gyakorolt befolyást a francia protestans theologiára.

Ilyen volt az eszmék iránya, mélységesen következetes és kikerülhetlen, melybe Coquerel az idősb a lelkeszi kötelesség ritka érzetével és az ifjabb lelkének mások által soha feljül nem mult őszinteségével, egyenességével és becsületességével valának bevonva pályájok kezdete óta.

Egy fontos körülmény, mely a katolikus párt alakulásával, de legkivált IX. Pius pápaságával keletkezett, e vallásos helyzetet még bonyolultabbá tette és annak jelentékeny előnyt adott. Az ultramontán tulzások diadala következtében a katolikusok nagy része közt vágy támadt egy oly vallásközséghez tartozni, mely hitében nem annyira szűkkörű, mint a katolikus, a nélkül azonban, hogy megszűnnék a kereszténységhez tartozni. Sokakra nézve, a kik nem követhették a katholicismust új dogmái terén, a protestantismus menedéknek ajánlkozott. Az állam által elismert vallás-községekben az embernek magát kívül helyezni bajos, nemcsak azért, mert még egy oly állam is, mint a miénk, mely egészen közönyös a vallási kérdésekre tartozó elméletek iránt, a gyakorlatban még nem törölte el mindazon apró akadályokat, melyek azon rendszerből származnak, mely szerint mindenik polgárnak valamely bevett valláshoz kell tartoznia; hanem mindenek felett azért, mert ily helyzet már maga magában kínos egy valóban vallásos kedélyre nézve. Születés, házasság és halál oly körülmények, melyekben az embernek valamely vallásformához tartozni kell. Hogyha az élet eme nagy ünnepélyes pillanatait semmi vallásos szertartással nem kötjük össze, már e tény maga vallástalanság színét hordozza magán, a melylyel ugyan senkinek sincs joga mást vádolni, miután e tekintetben az egyéni lelkiismeret a független uralkodó, de a mely mégis egy érzékeny kedélyt igen bánt. Az ember ugy tűnhetik fel ily formán, mintha kezét fogna azokkal, a kik az emberi életet vallásos jellemétől esztelenül meg akarják fosztani. A katholicismus oly követelésekkel van hivei iránt, hogy bizonyos esetekben az ember nem teheti, hogy azt igénybe ne vegye az életben szükséges szertartásokra nézve. E szertartások a katolikus szemében szent-ségek; azokban nem katolikus hittel venni részt, egyértelmű szent-

ségtöréssel; s az valóban az ezek iránti tiszteletből történik, hogy az ember nem szívesen csinál profán dolgot abból, a mit oly sok lélek szentnek tart. A liberalis protestantismusnak nincsenek meg ezek a hátrányai, mert isteni tisztelet formája csaknem kizárólag prédikálásra szorítkozáván, nem bírja a katolikus szentségek egyházi jellegét. Mondom, liberalis protestantismus, mert valóban a catholicismusnak dogmai protestantismusért való elhagyása ritkán fordul elő. La Rochelle hitrendszerét egy philosophusi lélek ép úgy nem fogadhatja el, mint a tridenti zsinatét. Ha már dogmáról, vagy hitrendszerről van szó, az ember mindig előbb becsüli azt, a miben neveltetett. Azonban az nagy előny, hogyha az ember a keresztény család elhagyása nélkül szabadon gondolkozhatik és érezhet, s kereszténynek maradhat a nélkül, hogy ólomsúlyként nehezednék reá az, a mivel a catholicismus azon hiveit terheli, a kik állhatatosak akarnak lenni. Ha a protestantismus hajlandó lesz ezt a szerepet játszani, meg vagyok győződve, egy millió követőnél többet nyert volna Frankhon értelmi aristocratiájából, nem is említve a nép közti sikert, mely azt végre követhette volna. Felekezet helyett valóban egyházzá lesz vala, lett volna jövője és a jelen vallásos crisisben, melyen átmenendők vagyunk, első rendü szerepet játszott volna. Valahol mondottam volt s nem tehetem, hogy újra ne ismétellem, hogy a protestantismus helyzete sok tekintetben hasonlít a judaizmuséhoz az első század közepén. A pogányság abban az időben többé nem elégítette ki az igazán vallásos lelkeket; a judaizmus isteni tisztelete és hitrendszere egyszerűségénél fogva rendkívüli befolyást gyakorolt a görög és római világra. De mily judaizmust fogadhatott be egy görög vagy római? Judaizmust körülmetélkedéssel s az ételt és szombatot illető szabályokkal? Bizonyosan nem. Ha a judaizmus a régi szabályok szűk határai közt marad, a görög és római világ soha sem lett volna zsidó, azaz hogy keresztény. A körülmetélkedés különösen nagy akadály lett volna. A proselytáknak a törvényes szertartások és a körülmetélkedés alól felszabadított judaizmusra volt szükségök. És ez eszme diadalra juttatása által határozta el Pál a kereszténység jövőjét. A jeruzsálemi egyház őrei, a kik János az Ur testvére körül csoportosulva azt vitatták, hogy valaki keresztény lehessen arra nézve zsidónak kell először lennie, a kik megtagadtak minden viszonyt a legkegyesebb keresztényekkel, mint pl. Titussal, hogy ők körülmetélve nem voltak, Jézus művének legnagyobb ellenségei valának. Ez történt ko-

runkban a protestantizmussal. Az orthodox párt elébb becsülte el-szigetelve maradni, mint szabályait, szokásait megváltoztatni. A sokaság, mely ahoz sereglett volna, visszatartatott, és a francia protestantismus maradt annak, a mi volt, egy nagyon tiszteletre méltó felekezet, de mégis felekezet, mely szaporodni úgy látszik megszűnt.

A buzgóság, jóakarát, nemes magatartás és tehetség, melyet az ifjabb Coquerel A. nemes munkájában felmutatott, minden dicséreten felüláll. Ő ép azon tulajdonokkal volt felruházva, melyek ily állásra, mint az övé, szükségesek. Nyíltság, őszinteség és szívéllyesség jellemezték az egész embert. Ő kedves, vonzó ember volt, a ki becsülést és ragaszkodást keltett. Az általa confirmált nők a legnagyobb tisztelettel és hálateljes érzéssel viseltettek iránta. Ő rendkívül széles ismeretkörrel és magas irodalmi izléssel birt. A művészet történetében különösen otthonos volt; teljesen ismerte Olaszont és gyönyörűen irt arról. Azonban ő mindenek felett lelkes volt. A lelkek gondviselésére születve látszott lenni; e művészetet régi hagyomány után szerezte s abban bámulandó bátorsággal és tapintattal járt el. Ez egy egészen különös tulajdonság, a melyet nem lehet tanulni. Tehetség, jóakarát és szellem sem pótolhatja azt. Az embernek ezt feladatául kell tűznie, magát teljesen annak kell szentelnie és minden egyebet el kell hogy hanyagoljon. Az író, a szónok, a theologus nem lelkipásztor. A lelkekre való gond, mindazon nehézségekkel, melyeket szokásaink támasztanak és mindazon veszélyes bizalmasságok nélkül, a melyeket a katolikus egyház megenged, valóban különös adomány, melyet csak kevesen bírnak. A mély rokonszenv és a buzgóság, melyet ő maga körül keltett és az ohaj, mindenkinek tetszeni, kitünő pásztorrá tették őt. Sokan követték azért, mert látták, hogy ő a helyes uton jár; mások meg azért, mert életiránya és a jóság hatalma, a melylyel ő oly kitünő mértékben birt, vonzották és elragadták. Ha az ügy, melyet ő felölelt, sikerült volna abban az időben, győzelmét bizonyosan neki lehetne köszönni. Ő jó, önzetlen és tiszta jellem volt. Az ő kereszténysége igazi vala, mert az a hegyi beszéd kereszténysége, a lélekben és igazságban való imádás tana volt. Gondolkodásában elméletileg nem ment oly meszsze, mint sokan társai közül; ő soha sem vettete el egészen a természetfelettit. A hibák, melyeket elkövethetett, egy jó szív hibái voltak. Ő engem barátjának nevezett, mert valóban nagy becsüléssel és von-

zalommal viseltettünk egymás iránt. Talán jobban teszi, ha nem nevez annak; a lelkipásztor nem bir egy világi szabadságával; de ő nem gondolta volna a barátsággal összeillőnek, hogyha nem fejezi ki azt még akkor is, a midőn az neki rovására lehetett volna. Talán harczias magatartása ellene volt ama türelem gyakorlásának, a melyre philosophicus természetű emberek szánják magukat, a nélkül, hogy ez részükről nagy érdem lenne. Hasonlóan a Calvin iskolájából való legtöbb protestanshoz, ő politikában határozott republikánus irányt követett. Az ember ritkán szolgálhat egyszerre két ügyet és hogyha az ő liberalis protestantismusa nagy egyházzá nővi ki magát, e tény talán erős előítéletet támasztott volna irányában. Keresztény egyháznak nem szabad politikai megkülönböztetésen nyugodni; ama hajlékban, a melyet Jézus a lelkek számára állított, minden véleménynek helyet kell találnia.

Coquerel A. sok jót mivelt, de az ő főműve nem sikerült. Liberalis protestantismus létezik ugyan, de hogy az az egykor számára remélt helyet társadalmunkban elfoglalja, ismét elől kell kezdetni az egésznek. A dolog úgy történt most, mintha az első században Jakab és a tizenkettő diadalmaskodott volna Pál felett. A régi protestánsok nagyon ragaszkodván a traditiókhöz, nem fogadtak el oly elveket, a melyek kevésbé tiszta eredetű új jövevényeket hoztak volna társulatukba. Ők meg kívánták tartani Ábrahám gyermekei kiváltságát. S miért gyaláznók ezért őket? fogják sokan mondani. Ők azt kívánják tudni, hogy mi keresztények vagyunk-e? Mi nem használhatjuk e czímet, miután nem hiszünk azon dogmákban, melyek még a kereszténységnek is mindig alapjául tekintettek. Nem ócsárlunk senkit, de anynyit bátorkodunk kimondani, hogy ama dogmák közül, melyek módosítását Coquerel és társai indítványozták, a kereszténységre nézve egyik sem oly lényeges, mint a körülméletkedés, az Ábrahámtól való származás kiváltsága és a szombat pontos megtartása volt a zsidókra nézve. S Pál a körülméletlést és a származás jogot nem módosította, hanem egyenesen eltörölte; s Jézus halála után alig telt el egy század, a midőn egy szellemdús keresztény, a Diognetushoz intézett levél szerzője, a szombat megtartásáról, mint babonáról ír. Átalában a Coquerel és az orthodox protestánsok közti legnagyobb különbségek is semmik a Péter és Pál közti különbségekkel összehasonlítva, melyek Pétert és Pált még sem akadályozzák meg, hogy nekik a keresztény címhez egyenlő joguk ne legyen. Ki mondhatja meg, hogy mi a

lényeg és mi a járulék emberi dolgokban. Minden folytonos változásnak van alávetve. A valódi conservatív szellem átmenetek keresztülvitelében és erőszakolt revolúciók megakadályozásában nyilatkozik. Egy dolog kívánatos, a mi nem egyéb mint az, hogy a katholicismusból és protestantismusból kevésbé szűkkörű egyházak álljanak elé, mint a milyeneket jelenben ismerünk, melyekben a tudományos szellem, mely a kor szelleme, ne legyen oly anynyira visszatarthatva. Hogy ily nemű kísérletek ez ideig meghiusultak, ebből nem következik, hogy ezután ne sikerülhetnének. Ellenkezőleg e kísérletek jellemvonása az, hogy csak több meghiusulás után jutnak győzelemre. Huss J. meghiusult kísérlete Luther diadalát készítette elő. Coquerel A. a legtiszteletre méltóbb helyek egyikét fogja birni egy ily ohajtandó reform előfutárai közt. Ő tökéletesen felfogta egy ily munka jellemét — tisztelet a keresztény traditio iránt, mely nagy és jeles s melyet senki sem adhat fel büntelenség nélkül. Az értelmi és tudományos szabadság (az evangeliumnak lévén más feladata, mint historiából és chronológiából adni leczkéket) az igaz szeretetét és az emberiség előhaladását követeli. Az ő tiszta és önfeláldozó lelke nagynak mutatta magát azon mellőztetésben, melyet a conservatív szellem az ő legmelegebben ápoló eszméivel szemben alkalmazandónak vélt. De ő egy napon újra visszatér; s ha csak emléke lesz is azok közt, a kik fényes győzelemre nincsenek elhatározva, anynyi dicsősége mégis leend, hogy neve az igazság harcosai közt fog tiszteletre méltóan tündökölni. A mit a vallásos haladás mezején elvetünk, nyomtalanul elenyészni nem fog. S továbbá, mikor valaki oly becsületes mint ő volt, a cél megvan nyerve. Az embernek siker nélkül is lehet nagyot művelni.

Kivonatos ismertetése

a kereszturi egyházkör 1876. október 14-én tartott rendkívüli közgyűlési jegyzőkönyvének.

Unitárius anyaszentegyházunk Árkoson tartott korszakot alkotó Zsinati Főtanácsának közgyűlése után egyházkörünkben közügyeink iránt lelkesülni képes minden tag feszült figyelemmel és kíváncsi várakozással óhajtotta a rendkívüli közgyűlés megtartását. A kibocsátott esperesi meghívó körlevél kedvesen fogadtatott. Szép számmal gyűltünk össze kereszturi középiskolánk egyik halltermében. Jelen voltak: egyházköri gondnok, Jakabházi Zsigmond, iskolai gondnok, Pálfi Dénes, udvarhelymegyei tanfelügyelő, Sándor Mózes, iskolai tanár, Sándor János s több lelkész és tanító afiai csaknem teljes számmal. Elnök a fia a gyűlést megnyitván, a megállított tárgysorozat és a múlt közgyűlés jegyzőkönyvének felolvasása után közölte a Mlgs. és Főt. Zsinati Főtanács 12—1876 sz. a. kelt leirata, melyben egyházkörünkkel hivatalosan tudatik, hogy Kriza János boldog emlékü püspök urnak halálával üresedésbe jött püspöki hivatalra 1876-ik évi augusztus 27 és 28-ik napján Árkoson tartott Zsinati Főtanács szokott törvényes módon megválasztotta Főt. Ferencz József urat, kolozsvári ekklezsiánk első papját és a hittan rendes tanárát, mely megválasztás által a Főt. Pap Mózes, volt egyházi főjegyző urnak helyettes elnöksége megszűnván, az elnökséget egyházi részről a Főt. püspök ur azonnal átvette. A közgyűlés e leiratot tiszteletteljesen tudomásul vévén, Főt. Ferencz József ur püspökségére őszinte „Éljent” kiáltott.

Felolvastatott Főt. Ferencz József püspök ur 1—1876. sz. a. kelt körlevele, mely elnök afiának egyhangulag elfogadott indítványa következtében szóról szóra jegyzőkönyvre vétetett, a mint következik:

Tisztelendő esperes ur!

Kedves afia az urban!

A f. 1876-ik év augusztus 27-én, Árkoson tartott, Zsinati Főtanács a kedves emlékü és érdemeinél fogva hallhatatlan Kriza János elhunyt püspökünk üresen maradt helyét egyházi törvényeink értelmében titkos szavazás útján betöltvén, szavazatok többségénél fogva én, az Urnak igénytelen szolgálója ruháztattam fel a szép, de nehéz főpapi tiszttel, arra esküt tettem le, s nem sokára várom Ő Felsége királyi diplomájának kegyelmes kiadatását, a mi — remélem — a Zsinati Főtanácsnak a trón Zsámolyához teendő felterjesztése után nem sokáig fog késni; azonban egyházunknak az erdélyi alaptörvényeken és egyházi alkotmányos szokásokon gyökerező jogánál fogva nekem hivatalos tisztemben addig is eljárni kötelességem lévén: ezt ezennel a Tisztelendő esperes urnak hivatalos tudomására juttatni szerencsés vagyok.

Tisztelendő esperes ur! Tisztelendőséged előtt éppen úgy tudva van, mint előttem, egyházunknak egykori és mai helyzete. Csak nem igen régen is létünkért kellett küzdenünk, a mi ma biztosítva van hazánk reformált alkotmányában, a sajtó és nyilvánosság hatalma s önerőnk által; mi ma a fejlődés és tökélesedés útján állunk, feladatunk jó akarókat s hiveket szerezni egyházunknak, az eddig pusztán csak külső védelemre fordított erőt most már beléletünk megszilárdítására, öngyarápításunkra, használhatjuk, a mult szenvedéseieért a jövőben kell keresnünk vigaszt és elégtételt.

Legelső szavam tehát a Tisztelendő esperes urhoz rámutatás az idő e különbségére, vallásközönségünk új feladatára!

Látom én a gyakorlati életnek a vallással és annak szolgálival olykor összeütődéseit, ismerem az államnak az egyház iránti követeléseit; de ismerem az utóbbinak a civilisatio, a társadalmi rend, a közerkölcsök és üdv kérdéseiben való elvitázhatlan jogosultságát. Ezek rendkívül fontossá teszik ma is úgy a püspöki, mint a papi hivatalt, s növelik felelősségeit, tudom, hogy erős belátást, okos tapintatot, sok ismeretet, még több tapasztalást, és mindenek fellett atyafiui szeretet által mérsékelt erélyt igényel részemről, s nagy önmegtágadást s gyakori áldozatokat a papság részéről. De bár mily súlyosnak tessenek is az állapot, s bár kivált az én új tisztem előtt is mutatkoznak akadályok: erősen bizom szándékaim önzetlen tisztaságában, bizom az isteni gondviselésben, mely magát a gyengékben is meg szokta dicsőíteni, és bizom egyházunk igazság

éző, s alkotmányt tisztelő tagjaiban, főleg pedig Tisztelendő esperes afaiban, hogy engem a nehéz feladat teljesítésében a mindenikünk előtt szent közügyért támogatni fognak, hogy így a jó Isten mennyei segélye által az akadályokat legyőzvé, kedves egyházunknak gyöngé kezeimre bizott hajóját a hivek és jók összesített erejének közremunkálása által nemes rendeltetése eddigi útján továbbra is megtarthassam, szélvészről és viharok rombolásaitól megvédhessem, s az unitárius névnek jó hírét s becsületét püspökségem ideje alatt — melynek határa Isten kezében van — habár egy halványka sugárral is növelhessem.

A midőn azért körlevelemben a Tisztelendő esperes urnak sietek hivatalosan is tudomására juttatni, hogy a püspöki hivatalt átvettem s annak kötelességei teljesítését megkezdtem: egyszersmind igaz keresztény érülettel s atyafiui bizalommal kérem, méltóztassék ezt a felügyelete alatti környéki közgyűlés útján szent ekklezsiáinkkal, s kivált azok érdemes előljáróival, ugy szintén az összes papsággal tudatni, s mindeniket igaz evangéliumi érületre, jóságos cselekedetekre, általában a megjelölt irányban való egyetértő keresztény munkásságra birni az apostol eme szavai szerint: Ti pedig szerelmeseim, a ti szentséges hitetekben felépítvén magatokat, a szent Lélek által könyörögvén; egymást az Istennek szeretetiben megtartsátok, várván a mi Urunk Jézus Krisztusnak irgalmasságát az örök életre. És némelyeken könyörüljete, megválasztván azokat egyebektől. Némelyeket pedig rettentéssel tartsatok meg, mintegy tűznek lángjából kapván ki azokat. Jud. 20. 23. Maradjanak fenn a Tisztelendő esperes ur környékében a régi erkölcsök, legyenek hú keblü barátai a jónak és szépnek, a közügyeket hordozzák szívökben a jók, s a rosszak féljenek téves utaikon megmaradni. Legyenek virágzók egyházaink s a papság ne kénytelenítették soha a Zsoltár íróval panaszos imára fakadni: Tarts meg, oh Uram, mert elfogyott a szent, mert elfogytak a hivek az embereknek fiaik közül. Zsolt. XII. 2.

Egyszersmind teljes bizalommal kérem a Tisztelendő esperes urat, hogy környékében engem s törekvéseimet támogatni, a hiányokat előttem felfejteni, s azok orvoslására módokat ajánlani, a jónak utaira rámutatni, s mind annak, a mi az egyház életmezejét

szébbé, s az embereket jobbakká s erényesebbekké teszi, előmozdításában engem gyámolítani sziveskedjék, csak ez uton levén remélhető egyházunk jogainak és érdekeinek sikeres védelme, a valóságos érzés és buzgóság megelevenülése, s unitárius egyházunk mindnyájunk által forrón óhajtott virágzása.

Ilyen érzelmektől áthatva, kezdjünk tehát Isten nevében a szent munkához, s folytassuk azt lelkünk üdvének keresésére, anyaszentegyházunk épületére, s Isten országa terjedésének előmozdítására.

Mindezekre egy igaz Istenünk segedelmét és áldását buzgó szívvel kérve, vagyok a
Tisztelendő esperes urnak

az urban szerető atyafia
Ferencz József,
unitárius püspök.

A komoly érdekltség által keltett néma csend és éber figyelem kísérte végig a mély tudományossággal, meleg hangon és sokat ígérő szavakkal irt főpásztori körlevelet. Elnök afa felkérertet, hogy azt azon meghagyással köröztesse, hogy minden ekklezsiánkban külön külön minden lelkész afa az ekklezsiai előljáróság tudomására hozni és jegyzőkönyvbe iktatni el ne mulassza. Egyszermind meghatározott, hogy egy a körijegyző által szerkesztendő s az elnök és jegyző által aláírandó hivatalos válaszfelirat menesztessék a Mgs. és Főt. püspök urhoz. Ezen határozathoz hiven a válaszfelirat meg is tétetett, a mint következik:

Méltóságos és Főtisztelendő püspök ur!

Folyó 1876-ik évi október 14-én egyházköri közgyűlésünk anyaszentegyházunk benső békét és üdvöt árasztó közügyei — és Méltóságod főpásztori új hivatala iránti komoly érdekltséggel hallgatta végig és vette alázatos tiszteletteljes tudomásul Méltóságodnok 1—1876 számú körlevelét.

Jól esett lelkünknek hallani azon irányt, melyet Méltóságod a mult elöitéleteinek csapásai alatt oly sokat szenvedett egyházunk beléletének megszilárdítására és öngyarapításunkra maga elébe tüzött, és a melynek követésére egyházkörünk egyes lelkészeit és minden buzgó hiveit — mint hatósága alatt álló közegeket — meleg és elragadó hangon felhivja! És jól esett lelkünknek hallani amaz áldó szavakat, melyek a Főtisztelendőség szerzetet, közbékét, csendet és megelegedést őszintén ohajtó lelkületének hí kinyomatai!

Az egyházi élet tapasztalatain alapuló tiszta tudatával birunk mi azon nagy és gyakran önfeláldozást igénylő munkának, melylyel boldogult elődeink anyaszentegyházunk hajóját az üldözések hullámos tengerén, a határtalan szeretet és ragaszkodás pánczéjával körülövezve, vész és viharral szemben becsülettel megóvták, és a melylyel nekünk is fenn kell tartani és virágoztatni, ha elődeinknek nem akarunk fattyu ivadékai lenni. S midőn e tudattal önhittség nélkül őszintén dicsekedhetünk, halljuk egyszersmind a kor intő szavát is, mely a tettek mezejére szólit, hogy a munkát, mely reánk bízott, elvégezzük. Van az Ur szöllőjébeni munkálkodásra ügybuzgalommal párosult erkölcsi erőnk, és ezt teljes alázattal ajánljuk fel a Méltóságod rendelkezésére, mint olyan főpásztornak, kinek multja, jelene, megpróbált jelleme, tántoríthatlan szilárd akarata és igazságérzete biztos kezességet nyujt mindnyájunknak arra, hogy mint a nagy apostol — semmivel sem gondol, élete sem drága, csak hogy elvégezhesse pályafutását s azon szolgálatot, melyet az Ur Jézustól vett, hogy bizonyosságot tegyen Isten kegyelmének evangéliumáról.

Semmit sem kételkedünk a felől, hogy Méltóságod már is árgusi szemekkel látta bé ama zátonyokat, melyeken ügybuzgalomunk nem egyszer hajótörést szenved; de bocsásson meg, ha még is bátrak vagyunk becses figyelmét azokra felhívni, mert kívül közölje a beteg benső fájdalmait, ha nem az ő orvosával!? Mi az Ur felkentjei — de egyszersmind családapák is vagyunk s szívünkhez forrt édes miéinkért is kell élnünk s számukra biztos jövőt eszközölnünk; de hányszor kell felsohajtanunk: Hol vegyünk kenyeret, hogy a miéink egyenek?! Mi komoly, hiveinkért élő haló papok — de egyszersmind a társadalom tagjai is vagyunk, mely a mai viszonyok közt megköveteli, hogy külsőleg is képviselői legyünk annak a felekezetnek, mely — hála a gondviselésnek — már nem kis tért foglalt el a népek lelkiéletében; de hányszor kell korlátolt anyagi viszonyaink miatt visszavonulnunk a társadalmi mozgalmak színhelyéről!? Mi unitáriusok — de egyszersmind honpolgárok is vagyunk, kiket egyházunk és hazánk minduntalan hiv, hogy teljesítsük irántuk tartozó anyagi és szellemi kötelmeinket; de hányszor kell siketeknek maradnunk e hívásra, mert sem időnk, sem pénzünk nincs az áldozatkészségben példányképp szerepelniük!? És mi természetesebb, hogy mindaddig, míg papjaink és iskolata-

nitóink a mostani szűk adagokban nyerik évi jövedelmüket, makula nélküli ügybuzgalmat várni tőlük józanan alig lehet. S ha ehhez még hozzáadjuk azon számtalanszor meg-megújuló körülményt is, hogy a vastag tudatlanságtól és miveletlenségtől sokszor velőkiगतó sértegetéseket nyerünk — a vállalkozók megritkulását, s ezzel egyházunk jövőjének kockáztatását vagyunk kénytelenek sejtetni.

És a midőn Méltóságodat teljes alázattal kérjük, hogy az egyházi hivatalnokok anyagi helyzetének javítására minden hatalmában levő eszközt felhasználni, ügybuzgalmunknak helyzetünk kényszerűsége miatti netalán előjöhethő hiányait kegyesen elnézni, és a méltatlan megtámadásokkal szemben minket védelmezni méltóztatson: egyszersmind keblünk őszinte jóindulatával ohajtjuk, hogy évek hosszú során keresztül kívánt egészségben mély bölcseséggel vezethesse édes anyaszentegyházunk közügyeit, hiveinek lelki üdvére s az egy istenség hitének és a lelkiismeret szent szabadságának dalára.

Végül a közgyűlés egyhangu határozata következtében tett ezen alázatos feliratunk kegyes elfogadására kérve, mély alázattal öröklünk a

Méltóságos és Főtisztelendő
püspök urnak

alázatos szolgálái
Kovács Mihály,
esperes.

Raffaj Domokos,
egyházköri jegyző.

Felolvastatott a Mlgs. és Főt. Zsinati Főtanács 11—1876 sz. a. kelt leirata, melyben egyházkörünkkel hivatalosan tudatik, hogy néhai Mlgs. harczói G á l f a l v i I m r e, királyi táblai nyugalmazott ítélőmester és érdemes főgondnok ur elhalálozván, az így üresedésbe jött egyik főgondnoki hivatalra a Zsinati Főtanács szokott törvényes módon megválasztotta Udvarhelymegye érdemes főispánját, Mlgs. vargyasi D á n i e l G á b o r urat. Ezen leiratot is a közgyűlés hasonló tiszteletteljesen vevén tudomásul, az érdemeinél fogva mély tiszteletre méltó Mlgs. Főispán urnak egyházunk élén hosszas életet kíván. M e g h a t á r o z t a t o t t egyszersmind, hogy ennek alkalmából a közgyűlés nevében a főgondnok urnak az elnök és jegyző aláírásával hivatalosan üdvözlő és tisztelő felirat küldessék, mely meg is történt, a mint következik:

Méltóságos Főispán ur!

Kereszturi unitárius egyházkörünk folyó 1876-ik évi október 14-én Kereszturon tartott közgyűlésével 11—1876 Zsinati Főtanács sz. a hivatalosan tudatva lett, hogy Méltóságodat a folyó 1876-ik évi aug. 27 és 28-ik napjain Árkoson tartott zsinati Főtanács valálasközönségünk egyik főgondnoki hivatalára megválasztotta.

Hála a gondviselésnek! a mult idők vészei közt, mikor anyaszentegyházunk a vastag előítéletek csapásai alatt oly érzékeny sebeket szenvedett, mindig voltak az egyházi renden kívül is a legnemesebb értelemben vett férfaink, kik anyagilag és szellemileg önfeláldozó akarattal mindent megtettek arra, hogy az istenegység hitét és a lelkiismeret szabadságát édes övéinek nevezett egyházunk a hierarchia önzésének és erőszakosságának csapásai alatt meg ne semmisüljön. Ma már nem a lét vagy nem lét, hanem a belszilárdítás és öngyárapítás a cél, mely tetterre szólít. És hála a gondviselésnek! korunkban sem hiányzanak férfiak, kik a hideg közönyösség ködfátyolából magasan kiemelkedve, büszkeségüknek tartják szóval és tettel munkálni egy oly vallásfelekezeti életfájának növekedését és virágzását, melynek gyökszállai mélyen behatoltak a multba, sudarai pedig már kezdetek szétágazni a népek életében, enyhítő árnyat nyujtva a csend és béke után ohajtozó lelkeknek.

Méltóságodnak egyházunk életében szerzett magas érdemei bőv erősséget nyujtanak azon meggyőződésünk jogosultságára, hogy Méltóságodban egy ily férfit van szerencsénk egyházunk élén látni. Fogadja Méltóságod mély tiszteletünk, szolgálatkészségünk és ragaszkodó szeretetünk felajánlása mellett azon őszinte ohajtásunkat, hogy a mi egy Istenünk évek hosszu során át tartsa meg közhasznu életét közös hazánk, nemzetünk és szent vallásunk drága kincséül.

Végül a közgyűlés egyhangu határozata következtében tett ezen alázatos üdvözlő iratunk kegyes elfogadására kérve, mély alázattal öröklünk a

Méltóságos Főgondnok urnak

alázatos szolgálói
Kovács Mihály,
 esperes.
Raffaj Domokos,
 egyhköri jegyző.

*

A fennebpiék után a népiskolai ügy huzamosan tárgyalatván, kitünt, hogy az iskolai tanév kezdete után 14 nappal sincsenek az iskolák egyetlen ekklezsiánkban is beállítva, minek oka részint az oktoberi betakarodási munkaidő, részint pedig az illetékes batóságok és hivatali közegek közönyössége. A közgyűlésen jelen volt megyei tanfelügyelő ur nyilváníti, hogy e tekintetben a szükséges intézkedés már meg van téve, és különösen felhívja a közfigyelmet a tantermek korai kitisztítására és berendezésére, mert szerzett tapasztalatai szerint, az ellenkező állapot nem kis mérvben szolgál mentségül az illető községi előjáróságok közönyösségének és hanyagságának. Ajánlja továbbá, hogy minden iskolában legyen kiállítva a tanterv és óraterv, s az engedélyezett tankönyvek jegyzéke, s ezeket az iskolalátogatók mindannyiszor vizsgálják meg annál is inkább, mert erről már miniszteri rendelet is intézkedett. Ajánlja végül, hogy a felekezeti iskoláknál is ne a presbyteriumok kezeljék az iskolaügyet, mint eddig, hanem erre alakíttassanak meg mindenütt a törvény által meghatározott öt tagu iskolaszékek. *) A tanfelügyelő urnak ezen ajánlatait a közgyűlés helyesléssel és köszönettel fogadta.

Több kisebb nagyobb fontosságú keblí ügyek közül, melyek tárgyalattak, végül megemlitendőnek tartom a következőt: A mult közgyűlés jegyzőkönyvének felolvasása után annak 5-ik száma alatti azon határozatra vonatkozólag, mely szerint körí gyá moldánk minden pénzéi az 1877-ik évi január 1-ső napjáig felszedessenek és küldessenek ki Kolozsvárra az Egyházi Képvisező Tanács kezelése alá, hogy a már korábban kiküldött 1000 frttal együtt kamatoztassék környékünk részére — szóba vétetett azon körülmény, miszerint a mult gyűlés határozatához híven közgyűlésünk nagy része most is óhajtja és akarja azon kis pénzösszeg fennebb megjelölt kezelés alá leendő átadását; de távol a kételkedésnek és bizalmatlanságnak még árnyékától is, gyámoldai pénztintézetünknek, s ezzel a jelen és jövő nemzedéknek vél garantiát nyújtani az által, ha kimondja azt is, hogy a Mlgs és Főtisztelendő Egyházi Képvisező Tanácstól egy határozott nyilatkozatot ohajtana nyerni arról, hogy körí gyámoldai pénzalapunk és annak folyó kamatai sem autonom törvényhozás, sem octroy által soha az

*) Mindezekre az E. K. Tanács is a miniszteri rendelet értelmében már intézkedett. — Szerk.

általános nyugdíj-intézetbe be nem olvasztatnak, sem semminemű más célra nem fordíttatnak, hanem csakis az alapszabályokban megjelölt célra, t. i. a Kereszturkőben önhibájokon kívül munkaképtelenné vált unitárius papok és mesterek özvegyei és árvái felsegélésére. Meghatározottat tehát, hogy egy ily biztositást nyújtó és elfogadás végett a Mlgs. és Főt. Egyházi Képviselő Tanácshoz küldendő okirat szerkesztessék. Ennek szerkesztésére esperes Kovács Mihály elnök és Pálfi Ferencz atyánkfiai kérettek fel.

Raffaj Domokos,
egyhkőri jegyző.

Az erdélyi unitárius status egyházaihoz és azok tisztelt tagjaihoz! *)

A mint értesülni méltóztattak, az Árkoson tartott zsinaton az unitárius státus egyház egyik főgondnokává választattam, mely választásban nyilvánult közönhajtást parancsolatnak vevén, a megbízatást elvállaltam, — illőnek találom tehát ez alkalommal önökhez, tisztelt hitrokonaim, pár sort intézni.

Egyházunk hitelve az egység. — Legyen tehát akaratumk is egy hazánk és egyházunk előmenetele munkálatában. Az 50,000-t felülmuló lélek törekvése e céljánál váljék egygyé.

Az egyetértés tartotta fenn eddig anynyi vész és vihar között egyházunkat, ne hagyjuk ezt semmiféle körülmények között megzavartatni.

Ha egy akarat vezetett a küzdelemben, vezessen most is, midőn szebb napok következtek be, egy akarat, egy törekvés.

Tartsuk ezután is tiszteletben más felekezetek jogait, szertartásait, igyekezzünk az erkölcs utjait követni, mert az erkölcs alapja minden vallásnak, ez világítja meg a hit szövétnekét.

Igyekezzünk a vallásunk iránt nyilvánult rokonszenvet erősíteni a közerkölcsiség, a közmívelődés terjesztése által, mert csak ez által tarthatjuk fenn és erősíthetjük a mutatkozó rokonszenvet és vivhatjuk ki más felekezetek becsülését.

Ha nézeteimet a t. ekklézsia tagjai osztják, igyekezzenek azon eszközöket felkeresni, melyek az általa jelölt cél megközelítésére vezetnek, hogy az — ha későbben is, de biztosan elérhessék.

Ezen eszközök egyike — a vallás nyilvános gyakorlása mellett — az egyéni erkölcsös magaviselet nyilvános helyen ép ugy mint a családi körben, hogy a csecsemő már anyatejével szívja be az erkölcsiség magvát, melyet a szülők a kisedek fejlődéséhez alkalmazva, igyekezzenek nevelni, hogy ne csak a test kapja meg táplálékát, hanem a lélek is, mely kezdettől oly fogékony a jóra, a nemesre; mindezt pedig bárminő képességü és jóakaratu tanító legyen is, a szülők közreműködése nélkül nem eszközölheti.

Kövessék a munkásság, takarékosság és józanélet utjait, hogy ne csak házi szükségüket fedezhessék, hanem járulhassanak bár

*) Ujjonnan választott érdemes főgondnokunknak ezt a körlevelét közölni most annyival inkább alkalomszerűnek tartjuk, hogy álljon az előbbi cikkben közölt ihletett főpásztori körlevél mellett, jelölve egyházi főnökeink irányát, melyhez mi szívünkölől áikert kívánunk. — Szerk

fillérekben azon áldozathoz, melyet a haza, a vallás méltókép megkíván mindazoktól, kiket kebelébe fogadott.

Megkívánom, hogy az iskolák jó karban tartassanak és hogy azokat a tankötelesek szorgalmasan látogassák; kedvetlenül venném, ha ezen látogatás csak a törvényből kifolyó kötelezettségnek tekintetnék; legyen ez önkéntes és ösztönözzék erre a szülők gyermekeiket. Többeknek biztosíthatja a helyes irányba vezetett nevelés jövőjét, a mint erre egyházunkban is több esetet lehet felmutatni. A magyar állam a tanintézetek fentartására nem csekély özszeget fordít; neveli ez kétségenkívül az adófizetők terheit is, de ezerszer adja vissza azoknak, kik az alkalmat felhasználva magukat akép képezik ki, hogy nemcsak jutalmazó állást foglalhatnak el, hanem a hazának és egyháznak is hasznos szolgálatokat tehetnek.

Megkívánom továbbá azt, hogy az ekkleziák vagyona jól gondoztassék, az épületek jó karban tartassanak, a jövedelem kellő ellenőrzés mellett rendeltetésének megfelelőleg takarékosan használtassék fel, hogy a helyi viszonyokhoz képest kisebb vagy nagyobb mérvben, de mindenesetre gyarapodás mutakozzék; ha valamely ekkleziát oly csapás ér, hogy önerején nem segíthet magán, a módosabbak ne vonják meg azoktól segélyezéseket, hanem gyakorolják e tekintetben is a felebaráti szeretetet.

Melyek az én törekvéseim, azok az elősoroltakban foglaltanak; nem voltam barátja életemben annak, hogy sokat ígérjek, ezt ez alkalommal sem tehetem, mert egyfelől körülményeim, másfelől tehetségem nem engednék ennek beváltását, de érzem magamban azon akaratnak őszinteségét, melylyel hazánk és egyházunk szebb jövőjéhez, habár csekély mértékkel, járulhatok.

Igyekezni fogok hivatalos teendőimben a törvény, az igazság utját követni, és kik hozzám fordulnak az ügyekben, melyek hatáskörömhez tartoznak, előzékeny fogadtatásra számíthatnak, legyenek azok gazdagok vagy szegények, mindnyájokat mint rokonaimat tekintem. Ha bizalommal tisztelnek meg, azt hasonló bizalommal viszonozom.

Fogadja a t. ekkleziia üdvözetemet és azon óhajtásom kifejezését, hogy a Mindenható által legyenek megáldva mindenekben, hogy közegyetértéssel munkálhassanak hazánk és anyaszentegyházunk előmenetelére és üdvére.

Sz. Udvarhely, 1876 nov. 22-ik napján.

Daniel Gábor,
főgondnok.

Külföldi tanügyi mozgalmak.

Oroszország. Mult nyáron tartatott meg Brüsszelben az a kiállítás, melynek neve e volt: „Exposition Internationale d'Hygiène et de Sauvetage“. Ez alkalommal a kiállítás látogatói érdekes tanulmányokat tehettek az iskolai egészség-ügynek, az iskolai tanzereknek stb. a különböző nemzeteknél alkalmazott módjairól is. A „Progrés“ szerint legnagyobb figyelem tárgya volt az orosz nevelésügyi muzeum „Musée Pédagogique de Russie“ kiállítása. A Musée pédagogique állami intézet alapított 1861-ben, 1871 óta a szt. pétervári Musée de connaissances usuelles-nek egyik osztályát alkotja, Czélja 1.) az oroszországi és külföldi közoktatást illető minden iskolai anyagok (szerelvények) felől lehető teljes értesítést adni; a legkülönbözőbb minták lehető teljes gyűjteményét szervezni, hogy bárminő tanintézet felszerelését megkönnyítse a helyi szükségekre legalkalmasabb minták nyújtása által. 2.) A gyűjtött mintákat megvizsgálja, megbirálja, relativ értékeket kimutatja, s megjelöli azt a módot, melylyel azokat legkönnyebben tökélyesíthetni. 3.) Az iskolai anyagoknak jutányos áron való előállítását eszközözi. 4.) gyűjteményei által szakismereteket és általános mive-
lődést terjeszt.

A muzeumnak következő osztályai vannak: **O k t a t á s ü g y** (mathem., fizika, természetrajz, világrajz, földrajz, politikai historia, rajz, szépirás). **N e v e l é s ü g y**, (családi-nevelés, gyermekkert stb. testgyakorlat, ének, zene, iskola-felszerelés). **E g é s z s é g ü g y**: az iskolai egészségügyre tartozó készülékek, minták, tervek, melyek a levegő és a tápszer, ruházat tulajdonságait stb. mutatják. Összesen 2700 cikk van a fentebbi czimek alatt; van e muzeumnak egy 12 ezer kötetből álló különböző nyelven irt neveléstani könyvtára is, s e mellett mintegy 50 tanügyi folyóiratot járat.

Az iskola-anyag minden új cikkét egy-egy (öt tagu) bizottság bírálja meg, mely áll az elnökből és négy tanférfiből, kiket az állam nevez ki. E bizottságok gyűlési nyilvánosak. Egy ily bizottság tervezett iskola-házakat, dolgozott ki torra-rendszert, továbbá elké-

szíté a felnőttek s a katonaság oktatására vonatkozó felolvasások tervezetét; segédkezett nyújtott tanügyi közlönyök alapítására, tan-szereknek jutányos áron való előállítására, új meg új jegyzékek kibocsátása és gyakori gyűlések által; ugyanaz serkenti az orosz iparosokat, hogy új czikkeiket, mintáikat stb. a muzeumhoz beadják. Az elősorolt ügyek népszerűsítése kedvéért nyilvános felolvasásokat is tervez, melyeket 1872—3 és 1874—5 telén mintegy 215 ezer ember hallgatott, míg az utolsó öt év alatt magát a muzeumot mintegy 500,000 ember látogatta meg.

A Don vidéki kozákok elhatározták, hogy az orosz császári orvosi akadémián hat ösztöndíjt alapítanak oly ifjak számára, kik az orvosi szakban működnek.

Görögország iskolázásáról a közoktatási miniszter hivatalos jelentése többek közt ez adatokat közli: 1874-ben volt Görögországban 1127 községi (elemi) iskola, melyekben ingyen tanítást nyert 63,156 fiu, 11,405 leány; magán intézet volt fiuk számára 41 (3,558 tanulóval), leányok számára 26 (1,355 tanulóval). Közép oktatást nyújt az u. n. hellen iskola és a gymnázium: az első megfelel a mi algymnáziumunk-, a második felgymnáziumunknak. 1874-ben volt 136 hellen-iskola 7646 tanulóval és 280 tanítóval; 18 gymnázium 120 tanítóval és 2460 tanulóval. E mellett volt 18 magán közép-iskola fiuk számára 748 tanulóval és 15 leány közép-iskola 122 tanulóval. E magán intézetek is állami felügyelet alatt állanak. Volt ezeken kívül öt hajózási-, egy katonai iskola; egy mű-egyetem, egy felsőbb és három alsóbb senminárium és a királyi tengerészeti akadémia; mely tizenkét intézetben összesen 85 tanár működött, s 681 növendék tanult. Ezek fölött van az egyetem, melynek élete 1873-mal végződő első tizedében csak 300 hallgatója volt, de már 1874-ben 1352-re nőtt hallgatóinak száma, a különböző szakokban összesen 35 tanárral és 24 magán tanárral.

Nagyra megy még az állami felügyeleten kívül álló elemi iskolák száma: 1,394 (93,588 tanulóval). A ministeri jelentés kiemeli sok iskola gyarló voltát; érinti, hogy sok a hiányos készülségű tanító, s hogy az intézetekre való felügyelet nem elég erélylyel történt. Ezen hiányok pótlására immár a kellő intézkedések megtették. Megjegyzendő, hogy az elősorolt intézetek közt szó sincs tanító képző intézetekről, a mi pedig a „gyarló miveltségű tanítók“ egyetlen orvosszere. A ministeri jelentésben a sincs megemlítve, hogy vannak-e a nevelésügyet szakszerűen tárgyazó hirlapok Görögországban.

Spanyolországban „El Consultor“ című iskolai lap múlt októberi híre szerint Sennor Maldonado Macanar a közoktatás-ügy vezetéséről lemondott, s helyére Sennor Mena y Zorrilla kinevezetését következő megjegyzéssel kíséri: „Üdvözljük Sennor Macanar lemondását, mert nem emlékezünk, hogy a spanyol közoktatásügyi vezetők közt valaha valaki szerencsétlenebb volt volna. Sennor Macanar segített (elődének) Sennor Orovionak a közoktatásügy dezorganizációja szomorú tisztének végrehajtásában, s egyetemükről a legjelesebb tanárok elűzésében. Sennor Macanar és Sennor Orovioé a szomorú érdem, hogy a tudomány szentélyét politikai versengés és párttusa barlangjává tették. Ez okból ismételten melegen üdvözljük Macanar ur leköszönését.

A madridi élet-szövetségi társulat (Sveiedad Histologica) múlt szeptemberben nyitotta meg a szövetségi kísérlet és elemzésre való gyakorlati iskolát. Don Felisoe Santiago Morinella képezési tanár engedélyt kért arra, hogy a vakok és siket-némák intézetében oly találmány által tanítsa az olvasást, melylyel az olvasni tudó vak szintén vak tanulótársát ép oly sikerrel taníthassa, mintha maga is látni tudna.

Szerbiában a szerb iskolai közlöny Skola, mely ezelőtt két évvel indult meg, a hadjárat óta szünetel. Megjelent Belgrádban, szerkesztője Militsievits.

A szerb hadsereg ujonczai közt csak 15% tud írni, olvasni; minthogy az elemi iskolát átlag 22% látogatja, tehát 7% elfelel a ott szerzett ismereteket. A kragujeváci képezdét 1871-ben nyitották meg. Abban a növendékek teljes ellátást, sőt még ruházatot is kapnak az államtól, azzal a kikötéssel, hogy hat évig mint tanítók fognak szolgálni. A tantárgyak következők: ker. vallás; szerb, orosz és német nyelv; történet, földrajz, menynyiségtan, természetrajz, természettan, vegytan, földmívelés, neveléstan, módszertan, lélektan, alkotmánytan, egészségtan, rajz, szépírás és egyházi zene. Szerbiában az első iskola 1830-ban alapított.

Olaszország. Rómában Signor Pignetti tanfelügyelő és prof. Santini buzgó működése következtében szép lendület kezd mutatkozni az iskolázás terén. Alfieri di Sostegro marquisnak sikerült az olaszországi liberális nevelés emelésére társulatot alkotni. Signor Cesare Conti, a hírneves olasz történész az olasz parlamentben ellene nyilatkozott az általánosan kötelező oktatásnak, nézeteit röpiratban is kiadta. A kényszer oktatást a család szabad-

sága és jogai megcsonkításának tekinti, s azt a „gyermekes proscriptiójának“ nevezi. Ellenben Girard atya abban áldásos intézkedést lát.

A római *Giunta Comunale* nők számára ipar-iskolát nyitott. Az igazgatói állomásra Ribighini Amália, egy felsőbb leányiskolai segéd-tanító neveztetett ki; továbbá tanítók vannak ez iskolához kinevezve a mértani rajz, diszitési rajz, női munkák és könyvvitel tanítására.

Az előbbi közoktatásügyi minister egy közoktatásügyi muzeumot állított fel Rómában (*Museo d' Instruzione e Educazione*). A *Giornale del Museo* következő működését mutatja ki e muzeumnak 1876 első negyedéről: A tanítói könyvtárakat gyarapította 333 új művel 401 kötetben; új atlászt, tanszert, tanszert több mint 100 darabot adott ingyen; kiadóknak ajándékozott hét tanszer-példányt, megbírált felszólítás folytán tizenöt különböző művet, módszert stb. A muzeum látogatóinak száma is szépen szaporodott. A látogatók könyvébe k. b. 12,000 vendég neve van bejegyezve, bár sokan elmulasztják nevüket beírni.

Signor Villa Ignazio képfaragó és mérnök mult ősön tervet terjesztett az olasz ministerium, Róma városa és a geogr. társaság elé egy országos geográfiai kert alapítása iránt. E tervezet nézleltetni kívánja a föld felszine és a tenger mélysége minden arányait.

E mellett szabatosan kijelöli a belföldi növényzetnek normális helyzetét, kapcsolatban a földövvel, a hegyek magasságával, a völgyek mélységével stb. továbbá feltünteti a tavakat, a folyamokat, a vizeséseket, a tűzhányókat, az ásvány-, állat- és növényvilág nevezetes tényeit. További célja a tervezetnek nézleltetni a világ minden részében otthonos állatokat, a fővárosok helyrajzi tervét, a talaj minőségét, az ásványtani fokozatosságot, az államok felosztását és határait stb. Emez óriási vállalat megvalósítására Signor Villa másfél millió frankot kér, mely végre áldozatra hívja fel az olasz államot és Róma városát. Valóban, ha e terv megvalósulhatna, úgy a mint ki van dolgozva, a legtanulságosabb és legérdekeesebb miniatúr képét nyujtaná a földnek, s mint első rendü nézleltető eszköz, nagy mértékben megkönnyitené a földrajz tanulását.

Franciaország. Mint tudjuk, 1878-ban hivatalos jelentés szerint, közkiállítás fog megnyitattni. A közkiállításra vonatkozó szabályzat már ki van dolgozva. E szerint a kiállítandó tár-

gyak kilencz csoportra s kilenczven osztályra lesznek osztva. A második csoport czime: Nevelés-oktatás, a szabad művészetek anyaga és tárgyalása. Van e csoportnak hat osztálya, u. m. kised nevelés, elemi tanítás, felnőttek oktatása, kisedovók, árvaházak és gyermek kertek tervei és mintái, azoknak berendezése és fölszerelése; a gyermek fizikai, értelmi és erkölcsi fejlesztésére tartozó tananyag az ő iskolába menetelig; városi és falusi iskolák tervei és mintái, azoknak berendezése és fölszerelése; könyvek, térképek, tanszerek és minták. Ugyan az a terv szól a felnőttek- és azok szakiskolázására; valamint a zene-, ének- az idegen nyelvek, a könyvvitel, a polit. oeconomia, gyakorlati földmivelés és kertészet; a könyvvitel, technologia és a rajz elemi tanítására. Ezekhez járul a siket-némák és vakok tananyaga; a nevezett intézetek növendékeinek művei; ez intézetek könyvtára, kiadványai. 7-ik osztály: a középoktatás szervezete és tananyaga. 8-dik osztály a felsőbb iskolák szervezete, módszere és anyaga; 9-ik osztály könyvnyomtatás és könyvkereskedés; 10-ik osztály papírárulás, könyvkötő-, festő- és rajz-anyagok; 11-ik osztály: a képző művészetnek és rajznak műipari értékesítése; 12-ik osztály: fényképészet; 13-ik osztály: hangszerek; 14-ik oszt. orvostan és közegészségügy; 15-ik oszt. orvosi és egyéb segédeszközök; 16-ik oszt. föld és világrajzi térképek és tanszerek.

Franciaország tehát a következő kiállításon meg akarja mutatni, hogy minő nagy haladást tett a közelebbi években az iskolázás terén. Duruy minister adott volt nagy lökést az elemi oktatásnak s a sedani napok után a városok és megyék versenyre keltek a közoktatás ügyének előmozdítására, úgy hogy Franciaország, Levasseurnak a bécsi kiállításra készített kimutatása szerint az elemi oktatásra 71 millió frankot ad ki; (Bardeaux szerint 85 milliót), ebből 25 milliót az állam fizet, 41-et a megyék és városok, s a többit a családok. Ehez adva a felsőbb oktatásra tett kiadásokat (1877-re 49 millió van csak az állam részéről megszavazva, míg ezelőtt hat évvel (1870) csak 24 millió frank volt az állami előirányzat) k. b. 150 millió frankra tehetni az összes iskolázás évi költségét Franciaországban. A fr. kormány a tanító-képezdének nagy jelentőséget tulajdonít, s ezekre 100,000 frankkal többet szavazott meg 1877-re.

Belgium. Brüsszelben Faber tanár beszélő gépet talált fel. Elsőben ezelőtt mintegy két századdal egy francia tanár fog-

lalkozott e tervvel, mint Molière „Bourgeois Gentilhomme“-jában leírja; de nem sikerült. Faber 20 éve, hogy e terven dolgozik s az szerencsésen sikerült. A gépnek három lényeges része van: van lélegzője (souffle), melyet egy lábbal nyomható emeltyü hoz működésbe; van gégéje, csupán egy hártáival, míg nekünk kettő van, van igen nagy szája, s hozzá való nyelve. Hogy a gép megszólaljon, szükség annak tizennégy billentyűt nyomni, mely billentyűk mindenike egy-egy betűt képvisel. A többi 12 betű a billentyűk páros megnyomása utján kerül ki.

E gép praktikus haszna a siket némák tanításánál van, kik látják, hogy miként kell mozgatni a nyelvet a különböző hangok kimondása végett; s egyszersmind annak és a száj részek mozdulatainak utánzását meglehetősen könnyen megtanulják.

Angolország. London elemi iskolázásáról az iskolaszéki felügyelők (School Board Inspectors) jelentéseiből következőket emeljük ki: a belvárosban és a nyugoti részekben ugy az iskolalátogatás, mint az eredmény kedvezőbb, mint a sokkal népesebb keleti és déli részekben. 1875 májusában az iskolalátogatás százaléka 72 volt, mely szám 1876 júniusában már 78-nál többre emelkedett. A következő két évben, ily arányban haladva az iskolalátogatás közép száma hihetőleg 85-re is fölemelkedik. Pontosság tekintetében még nagyobb a haladás. Ezelőtt három évvel a tanulóknak 50% sem volt jelen a reggeli iskola megnyitáson; de jelenleg egész 80% van jelen reggel. 1874-ben 400 gyermek maradt ki a névsorból, mert d. e. 10 s d. u. 2 óra után szállingózott iskolába; e szám 1875-ben felényire apadt s 1876-ban már csak 50 esett az ily mulasztók rovatába.

Fölötte érdekes az a tény, hogy a törvény erejével iskolába tereltek közül sok tanuló vált ki ugy pontosságban mint haladásban. Például az az egyetlen fiu, a ki 1876-ban egy nagyon népes iskola ötödik csoportjában a bibliában való jártasságért nyerte el a díjat, oly egyén fia, a kit 1872-ben gyermekeinek hanyag iskolába küldéseért két ízben fenytettek meg. Ismét mintegy 14 valóságos utczáról befogott czelligő fiu oly szorgalmas iskolába járó lett, hogy közülök kettő díjt és öt bizonyítványt kapott. De ez csak egy pár az iskola-kényszer hatályossága mellett szóló nagy számú bizonyítványokból.

A tanítás minőségéről az iskolalátogatók már nem beszélnek ily ékes dolgokat. Az olvasást rosszul, az írást nem jól tanítják, a

számvetés pedig „a három tantárgy közt a leggyöngébben megy“. Igen kevés azon iskolák száma, melyekben az olvasás helyes, értelmes és folyékony; pedig ha e minőségekből csak egy hiányzik is, annyira mintha soha se tanult volna az illető olvasni. Az írástani-tást, így panaszol egyik iskolafelügyelő, gyakran nem is lehet annak nevezni. Másik felügyelő úgy szól az írásról, mint a legmechanikusabb leczkéről. A tanulók adott jelre el kezdenek írni, vagy úgy tesznek, mintha írának, míg az órának vége van. Ez alatt a tanító fel s alá járkal a padok közt, itt ott ír egy-egy sort valamelyik tanítvány irkájába, s vigyáz, hogy a tollat nem fogta-e nagyon rövidre a tanuló; de a betűk közti tér szabályosságával nem bajlódik; s a betűk leírására való szabályokra semmi gondja. Számvetésben a tisztán mechanikai műveletek elég jól mennek; ellenben a legegyszerűbb feladványokba bele sülnek a tanulók. Megtörtént egy népes, s ezelőtt két évvel megnyílt iskolában, hogy az első osztálynak fele nem tudta kiszámítani, hogy ha 520 gyermek, nek fejenként 3 pence adunk, mennyit tesz az öszszesen. Az ily kézzel fogható járatlanság mindig a tanító hibája.

Vannak azonban tárgyak, melyekben nem egészen a tanító részén van a hiba. Például a földrajzban a törvény a második csoporttól (2. Standard) a föld mozgását és alakját kívánja. Ricks iskolafelügyelő erre helyesen jegyzi meg, hogy egy nyolcz éves gyermeknek még nem nagyon lehet azt tanulni, hogy a föld a sarknál beholypadt gömb, hogy annak kettős forgása van: saját tengelye körüli forgás a nap és éj szerzője; a nap körüli pedig az évszakok okozója. Ha a tanító a földrajzot saját iskola helységével kezdetű a beholypadt gömb fogalma kissé későbbre esnék.

Az elemi oktatás szabályzatának javítása s a tanítók nagyobb műveltsége s lelkiismeretesebb munkája szükséges a végre, hogy a tárgyakat érdekessé tevén, a szülékben is fölbredjen gyermekeik szorgalmas iskolázásának vágya.

Svédország és Norvégia. Az upsalai egyetem 1877 szept. 1-én fogja megünnepelni alapítása négyszázados évfordulóját. Az ünnepélyre nagy előkészületeket terveznek. Ez alkalomra fogják kiadni az egyetem történetét, melyen egykor Linné is működött; egyszersmind megiratják akkorra Upsala városa történetét is, mely a svéd királyoknak koronázás-helye s sokáig lakhelye volt. Az ünnepély fénypontjául Svédország egykori adminisztrátorának Stenon Sture-nak emlékszobrot állítanak. Sture alapítá az upsalai egyetemet és ő vitte be a könyvnyomtatást Svédországba.

Norvegiában Christianiában új természettudományi közlöny indult meg ily czimmel: „Archiv for Mathematik og Naturviderskab”. Az első számban érdekes közlemények vannak a régi Norvégia partjairól, vagy északi Grönland Fjordjai és jegeseiről, továbbá közlemények a földtan és meteorologia köréből.

Mexico. Mexico 19 állama az ingyenes és kötelező oktatás elvét fogadta el. S míg 1871-ben egész Mexicó-ban k. b. ötezer elemi iskola volt 269 ezer tanulóval, jelenleg 8103 iskola van 369,000 tanulóval. Tantárgyak: olvasás, írás, spanyol nyelvtan, számvetés, a mértékrendszer, erkölcs- és illemtan. Ezen kívül majdnem minden iskolában tanítanak a polgárok jogairól és kötelességeiről. A fentebbi tanuló-szám édes kevés az 1.800,000 tankötelesek számához képest.

Mexicóban van 29 tudományos társaság, 20 művészeti társulat; 20 könyvtár k. b. összesen 336,000 kötettel; van egy természetrajzi, régészeti muzeum és képtár a fővárosban; képtára van Oajaca városnak, régiségvár Campachey, Yucatan és Pueblában és természetrajziak tára Jaliscóban. Van továbbá 168 hirlapja és folyóirata, melyek közt van 2 művészeti, 18 tudományos, 26 egyházi és 122 politikai tartalmu.

Egyesült Államok. Az északamerikai egyesült államok egyikében Providenceben fölmerült mult októberben a tanítók fizetésének 10%-al lejjebb szállításának kérdése. Azonban a legnagyobb és legtekintélyesebb városok (köztök maga Providence is) mint Boston, Worcester, Springfield, New-York, Chicago, Cincinnati, St. Louis, San Franciskó, Philadelphia, Washington s még több nagy városban megvitatták a reductió kérdését, s egyhanguan elvetették, sőt több város épen a fizetések fölemelésére szavazott. A tanítók fizetése, jegyzi meg egyik tekintélyes amerikai tanügyi közlöny, eddig is kevés volt, a tanítóktól követelt munka és miveltséghez viszonyítva. Ha tehát lejjebb szállítanák a fizetéseket, annyit tenne, mint a munkaerőt leszállítani, s a tanügyet a mindennapi és másodrendű erejének árlejtési intézetévé sülyeszteni. Az egyesek iránt elkövetett emez igazságtalanság igen megboszulja magát az összesen; s a mely nép ezt a fillért-nyerő s mázsát veszítő politikát elfogadja: megérdemli, hogy a fillérkedés miatt a legnemesebb igyekezetet és meg nem fizethető tehetséges hivatalnokait elveszítse.

E kérdésnek kedvező megoldása annál kívánatosabb az egyesült államokban, mert az okt. 4-kén újból megnyílt törvényhozó-

testület fel akarja emelni a tanítóktól megkövetelendő miveltség mértékét.

Szintén nevezetes és sokat vitatott tétel volt mult szeptemb. és oktoberben a collegek graduáltjai közt levő magán társulatok meghagyása vagy teljes betiltása kérdése. Az ellenök felhozott érvek ezek: 1) költségesek és a szülék zsebét terhelik; 2) azok az egész osztálylyal való együttérzés helyett a törzshöz szítás szellemét táplálják; 3) a tanulást is akadályozzák, menyinyben celszövények gyártására adnak alkalmat; 4) izlésben és habitusban azon saját-szerűségeket állandósítják, melyek a jellem-hiány pótlására valók; 5) az évi gyűléseken való megjelenések komolyan megakasztják a kollegiumi tanulás menetét; 6) a hol a magántársulatok virágoznak, ott a nyilvános tudományos működés aránylag lanyha; 7) azok a kollegiumokban az organizáziónak és tudományos társulatok szétrombolásának voltak eszközlői. Brown University ez okok miatt ki is mondotta, hogy saját kebelében ily társulatokat többé nem tür. Ellenben felhozták mellettök, hogy az a tény, hogy majd mindenik collegeben voltak rövidebb, hosszszabb életü ily társulatok, prima facie világosan mutatja, hogy azok szükségét pótolnak. Másfelől azok az egyéni törekvésnek szükséges ébresztői, és a tanulók közti becsvágnak ösztökélői. Aztán igen kedvező alkalmat nyujtanak a társulatok a személyes és társas miveltségre az iskolán kívül s mégis az iskolai studiumokkal harmoniában lehetnek. Táplálják az egyforma érzésűek és gondolkozásuak közt a baráti és társas érzelmeket, s a társulat terme az egyéni tehetséggel és szakmiveltséggel szoros kapcsolatban álló dolgok vita-tere; végül e társulatok oly kötelékek szövöszékei, melyek az iskola körén túl gyakran az egész életre szólnak.

Három éve immár, hogy Bostonban a felnőtt leányok számára rendszeres önkéntes tanfolyamot nyitottak. A jelentkezőknek legalább is 17 éveseknek kell lenni. A tandij az októbertől júniusig tartó tanévre 2 dollár. Első évben volt e folyamának 45 tagja; másodikban 82 és a harmadikban (1875°,) 298. E számból 67%^o kellő sikert mutatott fel, s heti tanórák száma közép számmal 8; a legtöbb napi tanóra száma 5, a legkisebb 2. Tantárgyak: irodalom, történelem, természettudomány, zene, rajz, német és francia nyelv.

Japan egyike azon államoknak, melyek kiváló érdeklődéssel tanulmányozták a philadelphiai kiállitást. Fujimaro Tana-

k a japáni közoktatásügyi miniszter igyekezett is az Egyesült Államokban, kivált a tanügy terén, érdekes tapasztalatokat szerezn. Csupán Bostonban egy hetet töltött a különböző iskolákban, s titkárával nagy mennyiségű tanszert ösztövezésároltatott. Célja Jeddóban egy mintaszerű ámerikai iskolaházat építtetni, s abban a bevásárolt néhány ezer dollár értékű könyveket, tanszereket stb. elhelyezvén, arra, mint gyémánt kiadásu kiállításra, hazája tanférfiait meghívni.

Jeddo iskoláiban k. b. 12,000 tanuló tanulja jelenleg az európai nyelveket. Francziául tanulnak mindnyájan, angolul mintegy 8 ezeren, németül 2 ezeren.

China. A chinai ifju uralkodó már elkezdette tanulását. Az erre vonatkozó rendelet a Peking Gazette 1876 febr. 8-iki számában így szolt: „Minthogy a császár kiseded korában lépett a trónra, tanulását lehető leghamarább meg kell kezdenie, hogy a nevelés áldásos hatása rajta mentől elébb meglássék stb.“ Nevezetes, hogy egy L a h a c h u l c e (veszszözni való fiu) is van mellette. A fiu a császárral egykoru, s abban a szerencsében részesül, hogy megveszszözök, vagy száraz kenyér kosztra itélik valahányszor a kis császár rosz vagy hanyag. Ily páriákat régentén az európai udvaroknál is tartottak; de ma már a humanus nevelés korában ezek a veszszöznyalábokkal együtt jobb hazába, illetóleg a m e n y n y e i birodalomba költöztek.

F. L—s.

Egyházi és tanügyi szemle.

Mióta a keleti háboru mind komolyabban ijesztget: az egyházi élet terén mély csend állott be; alig találunk az utóbbi időben valami feljegyezni valót. Minden figyelem a Balkán-félszigetre van irányozva. Inter arma silent musae: régi mondás; ez áll most az egyházi mozgalmakról is.

Bismarck, a kemény német kancellár is kerülni látszik most okot adni a r. kath. clericalisoknak valami újabb elkeserítésre; Gladstone, volt angol minister-elnök, izgató működését a vallási kérdésekről hasonlóképp a bolgárok szenvedéseire fordította. Parlamentek, kormányok, államférfiak mind keleti kérdéssel foglalkoznak. Csak kivételképp fordult elő a napokban a francia parlamentben egy heves, egyházi vita. Ugyanis a cultus-budget tárgyalásánál Napoleon herczeg kikelt a császári és clericalis elemek ellen, kik a köztársaságot folyvást zavarni s a nemzet egygyé forrását, szabadságát, fejlődését akadályozni törekeshetnek. Az erre következett viharból kiemeljük a miniszterelnök csillapító szavait, ki azt mondá, hogy „a francia kormány két egyaránt drága dolgot, a vallást és köztársaságot, igyekszik fentartani“. Szép mondás, mely ellen csak akkor lehetne észrevétel tenni, ha a vallás fogalma alá egyesek visszaélései s a vallás szent körébe nem tartozó érdekhajbászat megengedése is oda értetnének. Hiszen abban egyetért a világ (keveset kivételével), hogy a vallás az emberiség legszentebb kincse; ámd: ott kezdünk egymástól nagyon különbözni, a hol a vallás körébe tartozó elemeket részletesen kezdjük vizsgálni. De maradjunk a szemle terén.

Az olasz király közelebről tartott trónbeszédében is volt egy hely, melyet itt megemlíthetünk. A római egyháznak sehol nagyobb szabadság nem engedtetett, mint Olaszországban, mondá a király s a jó viszonyt az állam és egyház közt ezután is mindenképp igyekezni fog fentartani; de ismeri egyszersmind azon határokat, melyek túl az egyház az állam ügyeibe nem avatkozik, és ezen határokat meg fogja mindenfelé tartatni. E mondásban egyébaránt nincs sem

mi új és különös; azt elmondotta már nem egy államfő s el kell mondania természetesen mindeniknek; csak anynyiban érdekes e mondás, hogy az Rómában, IX. Pius szomszédságában mondatott s hogy a parlament a király beszédének ezen passusát éljenezte meg legjobban.

Rómáról levén szó, meg kell említenünk Antonelli bibornok halálát is, ki 30 évig volt a pápai kormány kancellárja, a kinek tehát legnagyobb része volt a mostani pápa uralkodása alatt történt eseményekben, a syllabusok, encyclikákban s a csalhatlansági dogmákban, sat. Végzetes politikája által mily befolyást gyakorolt e férfiu az európai egyházi viszonyokra s a közmiveltség irányára: azt általánosságban többször jeleztük; részletesen fejtegetni nem tartozik e szemle körébe. Mint egykor VII. Gergely pápa, Antonelli is belesípeszkedett mind két kézzel az idő folyásának kerekébe, hogy kevesebb sikerrel, mint amaz, az nem Antonelli kisebb tehetségeinek tulajdonítható, mint inkább az idő erősebb szellemének, mely haladtában a vas akadályt is hamarább eltöri s hatálytalanná teszi.

Mint szájalomra méltó esetet, a mai idők egy setét foltját, feljegyezhetjük azt is, hogy a Spanyolországhoz tartozó minorca-szigeti r. kath. püspök a protestánsokat excommunicálta dacára annak, hogy a törvény most Spanyolországban is védi a protestánsokat. A sajtó azonban felzúdult a püspök e tette ellen s hihetőleg elzúg eme szent átkozódás is minden kár nélkül, mint egy éjféli fergeteg, mely ijesztőleg támadt s aztán megint elenyészik nyomtalanul.

A meddő egyházi téren azonban akadunk egy pár kies pont-ra is, a hol a vallásos lélek nyugalommal pihen meg, szemlélvén egy-egy csoport nemes törekvésü embernek csendes munkálkodását a vallás s erkölesi élet ápolásában. A németországi protestáns egyeletnek Heidelbergben s a svájcz reform egyeletnek Sz. Gallenben az ősön tartott közgyűléseit értjük. Mind két gyűlés vonzó képét adja az igaz keresztény emberek törekvésének. Kevés zajjal, szeretettel tanácskoznak ama komoly kérdések és módok felett, melyek egyfelől a merev orthodoxia, másfelől a hideg materialismus által áthatott keblekben megint melegséget s keresztény élő hitet, krisztusi buzgóságot gerjeszthetnének.

Nem feladatunk e gyűlések egész folyamát leírni, csak azok jellemzésére jegyzünk ide egy pár ott mondott eszmét. „A prote-

stans egyesület alapgondolata, — mondá Bluntschli, — hogy vallás és szellemmiveltetés, hit és tudás, kereszténység és szellemszabadság, egyház és állam nem ellenmondások, melyek egymást kizárják, hanem ellentétek, melyek egymást kiegészítik. Miként az emberben fő és szív, értelem és kedély, bár olykor egymással harcban állva, egyesülve vannak és együtt kell hatniok: ép úgy amaz ellentéteket is egyeztetni kell egyesekben és népekben egyaránt. Azoknak, kik csak egyik iránynak hódolnak, a mást pedig megvetik: nincs joguk az egyesítésre törekvő prot. egyesületnek azt vetni szemére, hogy féluton jár; sőt ők járnak féluton, a kik az emberi természetnek csak egyik felét ismerik el, a másikat pedig megtagadják. Ezen alapgondolatból indulva ki, igyekszik a prot. egyesület a keresztény vallásnak a haladó szellemi miveltetéssel harmóniában álló fentartására és fejlesztésére és küzd a hierarchia ellen ép úgy, mint a vallás tagadói ellen. — Dr. Baumgarten meg így szólt: „Nem az a fődolog, a mit az egyház mond, hanem a mit teszen; az ébredés jeleit látja a szeretetteljes kereszténység felé, de a benső hitnek s szeretetnek útján még sokan nem járnak. Új alkotásokra van szükség, az egyháznak korszerű alakot kell nyerni; a romok részben már el vannak hordva, de a munka még bevégezve nincs; tovább kell munkálni és küzdeni a szentlélek teljes erejével“.

Kivánják: az iskolában a kötelezett vallástanítást, mint a mely nemes zománczczal ékesíti a gyermek lelkében a többi ismereteket; de a vallástanítás az iskolában történeti folyamú legyen, tehát nem dogmatikus; mert a dogmatika nem alkalmas az oktatásra, mivel dogmatizmushoz vezet és inkább elfásít, mint éltet. Ismerjék meg a tanulók a vallás szent lényegét minél jobban s ekkor a nagy férfiak és történeti eszmék iránti ragaszkodásuk és bámulatuk egyre ébredni s erősülni fog; a dogmák elhullanak, a csodák jelentőségüket elveszthetik, de a szellem országába vetett hit erősebbé lesz. Kövessük az igazság szózatát és az igazság szabadokká teszen. — „Az egyháznak továbbá arról is kell gondoskodnia, hogy az isteni tiszteleten a nép vallásos szükséglete teljesebb kielégítést találjon; fődolog pedig az, hogy a vallásos életet kell újból feléleszteni; mert nem a vasárnap megszentelése tesz egy népet vallásossá; hanem a vallásos kegyesség szenteli meg a vasárnapot“. — „Meg kell tanulnunk az egyes gyülekezetek szűk határai közül s az egyes érdekek nyomorult önzéséből való kiemelkedést; tanuljuk meg úgy érezni magunkat, mint tagjait egy nagy

egésznek, mely a krisztusi üdvintézményt a nép közt éleszti, mely a szeretetet nem csengő, üres frázisként tekinti, hanem azt mint szent erőt szívében hordozza. Így érezve és így működve, népünk oly néppé lesz, melyből az állam legfőbb erejét veendi. Egy ily nép szabad leend, szabad minden servilismustól, és egy ily egyház az állam oldala mellett harczoland ismét az emberiség legfőbb eszményeiért“. Ez utóbbi szavakat egy német főállamügyész mondta.

„Egyik feladatunk — a svájci reform-egyletnek — abban áll, hogy a keresztény igazságokról való felfogásunkat még komolyabban és népszerűbben, mint eddig, vigyük be oda is, a hová minden más hirdetése az evangeliomnak már rég nem, vagy csak kevésbé képes behatolni; jelesen vigyük be első sorban amaz ugynevezett felvilágosultak közé, kik történelmi tudat nélkül csak a mai világban és csak ezen világnak élnek. A legmodernebb embernek is érezhetővé tehetjük fensőbb világunk közelségét; érezhetővé tehetjük munkájában mint életének erejét, nyugalmasában mint életének megszentelését, belsejének nyugtalanságában mint kibékülést az ő oly kevésbé öntudatos lelkével. Másik feladatunk: népünknek egy tág, szabad, nemzeti egyházat alkotni. Nekünk nem szabad, mint az ugynevezett felvilágosultaknak, előkellően visszavonni magunkat minden egyházi közösségből. Erősen kell ragaszkodnunk mindenhez, a mi csak közösnek találtatik a hitben és szeretetben azok irányában is, a kik pillanatnyi elleneink. Mert nem csupán a nép egysége forog kérdésben, hanem annak egyenlősége is, melyet nem állami törvény, hanem csak az élő kereszténység hozhat létre, a kereszténység, a melyben magát mindenik, mint egy test tagját tudja és a melyben egyedül a jelenkor socialis gyógyszerei adhatnak erőt és áldást“. — A hit és lelkiismereti szabadság, mely egykoron legfőbb alapelvünk és törekvésünk czélja volt, állam és egyházban valósitva van már, és rajtunk a sor mindenekelőtt magunkat beletalálni és hozzászokni az elnyert szabadságot azokkal is megosztani, a kik egykor nem akarták azt. Hozzá kell szoknunk az ellentétek és vélemények heves harczában más fegyvert nem használni, mint a meggyőződés szavának hatalmát, az érzület nemességét és a tetterős szeretetet. Jelszavunk: szabad kereszténység, de kereszténység, vallásos élet. A merev és lenyügöző egyházi korlátokkal való harcz napjai tova tüntek; a vetés, plántálás tavaszi munkája vette kezdetét, hogy így népünk számára egy gazdag aratás fejlődjék ki azon mozgalomból, melyet megindítottunk“.

Ilyen és hasonló elvek és törekvések teszik az említett egyletek feladatát. Nemes s hazafias, szeretetteljes elvek és törekvések azok, melyek habár lassanként, előkészítik a távol jövő számára a kereszténység megújulását. Oh ti szép lelkű emberek, a kik a világ érdekei által elfoglalt sokaságok zaja s gyakran gúnyolódása közt nem szüntök meg remélni, nem fáradtok ki cselekedni szűk körötökben, a kik feláldozzatok nyugalmatokat és áldoztok anyagilag is, a mit lehet, nem magatokért, hanem a krisztusi igazságok tiszta fényléseért, az emberiség lelki javaiért, legyen tisztelet nektek s áldás törekvéseiteken!

A magyar országgyűlésen e napokban irányi Dániel képviselő újból sürgette a vallásszabadság teljességére még szükséges és többször megígért törvényjavaslatok beadását. Mire a miniszterelnök azt felelte, hogy ebbeli szándékát a kormány eddig a sokféle teendők öszszehalmazottsága miatt nem teljesíthette, de igéri újból hogy mihelyt egyéb halaszthatlan tárgyalások engedik, beváltja ígérését. Megjegyzé különben a miniszterelnök, hogy vallásszabadság tulajdonképen most is van Magyarországon általánosságban véve, s ha a törvény ezt nem terjeszti is ki mindenkire és minden fentartás nélkül, de tényleg a kormány a vallási ügyekben a törvény korlátait nem vette szigoruan. Az egyes visszaélésekért a kormány nem lehet felelős s azokat igyekezett mindig orvosolni. — A miniszterelnök ezen nyilatkozata méltánylást érdemel ugyan; mindamellert óhajtjuk mi is, hogy a még szükséges vallási törvények minél előbb meghozassanak a közgyűlés inkább, mert két ily nemű törvényjavaslat, melyekről a közgyűlés még a mult évben bizottságilag is tárgyaltatta.

A közgyűlés sorsa van a középtanodai törv. javaslatnak is, mely nyolcz év óta mindig készül, újból meg újból módosittatik és átdolgoztatik, aztán megint félretétetik. Most megint elővette a képviselőház tanügyi bizottsága, mely szerencsével fog eljárni, azt közelebbről meglátjuk.

Most jelent meg a vallás és közokt. miniszternek a közoktatás állapotáról szóló 5-ik jelentése, egy nagy kötetben. Áll négy szakaszból, I. szakasz: a népoktatási intézetekről, II. szakasz: középtanodákról (gymnasiumok, reálisiskolák), III. szakasz: felsőbb tanodákról; IV. szakasz: emberbaráti és közmívelődési intézetekről. E nagy érdekű jelentés I. szakasza csak az 187³/₄ tanévi, a II. és III. szakasz az 187⁴/₅ tanévi állapotokra is kiterjed.

Mi itten csak néhány főbb adatot kívánunk ismertetni. A kik olvasóink közül részletesen akarják hazánk tanügyi állapotát megismerni, azok megkaphatják magát a miniszteri jelentést a kolozsvári, tordai és kereszturi gymnasiumaink könyvtáraiban, hová a miniszter egy-egy példányt küldött. A jelentéshez egy térkép is van csatolva, melyen a megyék világosabb vagy sötétebb színnel vannak feltüntetve a szerint, a mint a tanügy benne jobban vagy gyengébben áll.

Ezen jelentés szerint Magyarországon 1874-ben volt 15,387 népiskola, ezekből községi és állami 1556, a többi felekezeti; tanköteles gyermekek száma 2.139,207, (ebből egyharmad csak ismétlőiskolába járni köteles); a tanköteles gyermekek száma az előbbi évekhez képest csaknem 18 ezerrel szaporodott. A tanköteles gyermekeknek csaknem 70 százaléka járt iskolába (az előbbi évben csaknem 68 százalék járt iskolába). Hat év óta 22 százalékkal szaporodott az iskolába járó gyermekek száma, a mihez hasonló gyors szaporodást egy országban sem látunk.

Népiskolai tanító volt az említett évben 19,610, ebből 4235-nek nem volt tanítói oklevele.

Az iskolák 1874 évi jövedelme tett közel 8 millió frtot, a megelőző évben kevesebb volt csaknem 480,000 frttal. Az irt évi jövedelemből 5 millió 800 ezer készpénzben, a többi terményekben szolgáltatott ki. Ezen jövedelem legnagyobb része (6 milliónál több) segélyből, még pedig legtöbb községi és egyházi segélyből folyt be, tandíjból közel egy millió, a többi ingatlan vagyonból s tőkepénz kamataiból. Minden tekintetben szép haladás látszik az előbbi évekhez képest.

Tanítóképezde volt 1874-ben 58, ebből 10 tnőképczde. Állami volt összesen 16 férfi és 4 nőtanító képezde, a többi felekezeti, még pedig 24 r. kath., 7 ágostai hitv., 3 ref., 3 gör. keletj, 1 izr. — Az állami képezdek népesebbek voltak mint a felekezetiéek, a mi a bővebb segélynek tulajdonítható. Legnépesebbek a tnőképezdek voltak.

Szakiskolák, az-az gazdasági vagy ipari szakoktatással megdolgozott felső népiskolák száma nincs kitéve, lehet 20; ezeken kívül vannak a tisztán ipari és kereskedelmi szakiskolák is, melyek közül kitűnik a kassai gépészeti ipartanoda és a budapesti kereskedelmi akademia.

A kisedóvodák noha szorosán nem tartoznak a népoktatási intézetekhez, e jelentés azokra is kiterjed. Az irt évben 198 rend-

szeres kisdedóvoda mutattatik ki és két kisdedóvó-képző intézet. Kevés biz e, miután minden jól rendezett községben kellene hogy legyen kisdedóvoda; azonban mégis haladás mutatkozik e téren is az előbbi évekhez képest.

A népiskolai tanítók orsz. nyugdíj-intézetéről is van egy előleges jelentés. Ez az intézet 1875 elején lépett életbe. Eddigelő felvétetett ez intézetbe 8537 tanító. Ez felét sem teszi a létező tanítóknak; egy részökről még nem jött be jelentés, más része más nyugdíj-intézeteknél már biztosítva van, ide hát nem lép be, harmadik része pedig tanítói okmánynyal nem bírván, számításba nem jó. Ezen nyugdíj-intézet alapját az első évben körülbelöl 650,000 frtra lehet becsülni.

A gymnasiumok száma 146, tanároké 1768, tanulók száma pedig 27,144 (ebböl 20,000-nél több magyar). Itt is gyarapodás.— Reaktanodák száma 35, ebböl 16 állami. Ezen tanodákban 431 tanár és 8088 tanuló volt (ebböl magyar 7526, unitárius pedig, fájdalom, csak 18 volt). — Középtanodai tanárképezde a budapesti és kolozsvári egyetemeknél egy-egy.

Felsőbb tanintézetek: a) a pesti egyetem, b) kolozsvári egyetem, c) budapesti műegyetem, d) 13 jogakadémia (5 állami), e) hittai intézet 41. A két utóbbiban a tanulók száma fogyott, az előbbieken emelkedett a megelőző évhez képest.

A jelentés magában foglal több újabb intézkedést a közép s felsőbb tanintézetekre nézve, melyeknek részletes ismertetésébe itt most nem ereszkedhetünk.

Emberbaráti és közmívelődési intézetek: a siket-némák és vakok orsz. intézetei, a balatonfüredi szeretetház, orsz. zene-akadémia és szini tanoda, orsz. mintarajz-tanoda és rajztanár-képezde, nemzeti muzeum. A jelentés mindenikről kedvező fejlődést mutat fel.

Nagyon sok történt a taneszközök gyarapítására s terjesztésére nézve. A tornászok is évről évre terjed nemcsak a közép tanodákban, hanem a népiskolákban is.

E miniszteri jelentés általában jó hatást tehet minden jó hazafira s különösen a tanügy barátaira, látván, hogy anynyi baj és nyomoruság közt ennyire is halad és fejlődik a tan- és mívelődésügy hazánkban.

Végül, ide jegyezzük az erdélyi volt megyékben a tanköteles gyermekek közül a tényleg iskolába jártaknak kimutatását percen-

tekben: Királyföldön 100 közül iskolába járt 93,79, — Felső-Fejérmegyében 84,64, — Beszterczevidéken 80,88, — Udvarhelyszéken 79,59, — Csikszéken 74,09, — Fogarasvidéken 73,38, — Háromszéken 72,87, — Kükküllőmegyében 70,03, — Dobokában 64,30, — Kolozsmegyében 62,60, — Naszódon 62,23, — Marosszéken 56,91, — Alsó-Fejérben 46,09, — Belső-Szolnokban 44,33, — Zarándban 41,67, — Tordamegyében 39,29, — Hunyadban 38,13, — Aranyosszéken 33,03 percent. Sajnálni lehet, hogy Aranyosszék ily hátul került, úgy hogy utána az egész országban még csak egye megye, Máramaros áll. Hajlandók is vagyunk feltenni, hogy itt valami tévedés történetett az adatok öszszegyűjtésében vagy öszszeállításában. A jelentéshez csatolt térrajzon is az erdélyi részekben leg-sötétebb folt tehát Aranyosszék s aztán Hunyadmegye.

Bny.

Az ekkleziák pénzvagyoná.

Az 1875-ik évben Seps-Miklósvár, Felső-Fejér, Udvarhely, Keresztur, Maros meg Torda-Aranyos körben tartott esperesi vizsgálatokról szóló jegyzőkönyvek szerint, a menynyiben a nem eléggé világos, szabatos s különösen nem egyöntetű adatokból össze lehetett állítani a hat körbeli összes ekkleziák pénzvagyoná a következőleg állott:

1) Pénztár maradék az év végével	21,640	frt.	20	kr.
2) Tőkepénz	77,374	"	19	"
3) Alapítvány meghatározott célra	23,528	"	78	"
4) Magtári pénz	2,241	"	20	"
együtt	124,784	"	37	"

Magtárak tartalma mindenféle gabonában együtt 8515 véka.

Szép összeg oly szegény bitközségben, mint mi vagyunk; pedig ez összegbe nincsenek beleszámítva a hátrálék-kamatok, s más czimeken bizonyosan lenni kellett, már esedékesé vált béveendő. Minket, kik ez ügyet papirosan látjuk és onnan itéljük meg, a meritett adatok nem csüggesztenek sőt reményre és bizalomra serkentenek s arra a hiedelemre vezetnek, hogy ekkleziáink pénzeinek kezelése még sem lehet oly rossz, milyennek e folyóirat legutóbbi füzetében Rédiger Géza ur rajzolta.*) Erre igen lényeges és döntő tanubizonyoságot látok én a fennebbi kimutatás 1-ső pontja alatt álló összegben, mely szerint a számadások bezártával a tőkékhez és jövedelmekhez arányosítva igen jelentékeny pénztári maradék volt, s a hat körben alig volt pár ekklezia, melynek számadása fölülköltsést mutat ki, s azt is nagyon csekélyet.

Megengedem, hogy a pénztári maradékok közül igen nagy rész vétetett csak a kezelők felelősségére készpénz gyanánt; látom azt is, hogy pénzelhelyezéseknél nem mindenütt és mindig azt a kötelezvényt használják, melyet az E. K. Tanács kinyomatva, kellő számban kiküldött; tudom és látom, hogy az elhelyezett pénzek nagyobbára épen nincsenek biztosítva. Mind ez baj; de az is igaz, hogy az ekkleziák ez évben szép összeget gazdálkodtak meg, s hogy pénzvagyonuk habár lassan, de gyarapszik; erre például felhozom Maroskörünket, melyben nem véve tekintetbe a vásárhelyi kiválóan tőkével bíró ekkleziát, nagyobbára kicsiny és gyenge ekkleziáink jelentékeny pénzvagyont gazdálkodtak össze.

*) A mi tapasztalatunk szerint épen olyan rossz, vagy talán még rosszabb. Szerk.

Kétségen kívül történhetik és történik sok oly visszaélés, mulasztás, melyeket Rédiger ur jelzett s a melyekre nézve szigorú intézkedéseket hoz ajánlatba. Magam is ohajtom azok megszüntetését, ámbár az ajánlott eszközök foganatosítása eredményétől félek; másfelől reményelem, hogy központi és körüli hatóságaink által újabb időkben ez ügyben is tanúsított óvatos és határozott intézkedések kedvezőbb viszonyokat eredményeznek.

Lehetetlen mégis nem aggódni ez ügy megfontolásánál. Ennem a pénzek elhelyezése aggaszt. Az özszes pénz ugyanis az ekklezsiák egyes tagjainál van elhelyezve; az ekklezsiákban az egyes hiveken tetemes adósság van. Ezt tartom én calamitásnak, mely annál szomorítóbb, mert folytonosan szaporodik, még pedig rendesen nagyobb mértékben.

Az adósság, ha a kölcsön vett pénzt értékesíteni, egyszerűen szólva, haszonnal forgatni tudjuk, áldás; ha nem kellően, vagy éppen semmit sem jövedelmező beruházásokra fordítjuk, csapás és méreg mely megsemmisít.

Sajnos, de bátran elmondhatjuk, hogy ekklezsiáink adós tagjairól az érem ez utóbbi lapja szól, kivált faluhelyeken, hol a pénzértékesítésnek, haszonnali forgatásnak módja nagyon korlátolt lehet.

Még kedvetlepitőbb az, hogy az ekklezsiák pénze, kedvező viszonyok közt is nagyon drága. Az E. K. Tanács a 10% maximumot állította meg; az ekklezsiák azonban a jelen rossz pénzügyi viszonyal és szokatlanul magas kamatláb által csábítatva 6—40%-kal helyezik el pénzeiket; legáltalánosabb a 12—15%. Pedig csak tiznél is nagyobb százalék akár rendesen fizeti az adós a kamatot, még inkább ha új adósságképen tőke tartozásához csatolja, mulatlanul tönkre teszi az adóst.

A bajt növeli még az is, hogy az ekklezsiák egyes hivei az ekklezsiák pénzét eddig mintegy közös vagyonnak nézték s talán maig is nézik; meggondolatlanul, kellő óvatosság nélkül vették fel; a könnyű adósságsinálhatás csábító kedves, mely vesztünkre jár. Az ekklezsiák vagyona kezelését illetőleg az újabb időkben életbe léptetett és léptetendő szigorubb intézkedések legelső jó következése reménységem szerint az leend, hogy a hivek kölcsönzési kedvét lankasztani fogja, s nem fog megtörténhetni, hogy az ekklezsiák pénztárai meggyarapodjanak, az egyes hivek elszegényedjenek.

Az E. K. Tanács néhány héttel ezelőtt megbizta a pénzügyi bizottmányt, hogy az ekklezsiák pénzei kezelése tekintetéből hozandó intézkedésekre nézve tervezetet adjon. Ohajtásom, hogy az általam jegyzett calamitásnak útját állani sikerüljön.

Szerényebben jövedelmező, de biztos s különösen hitfeleinket nem ruinaló elhelyezési módnak látom első sorban a takarékpénztárba, aztán az értékpapirokba, végül a fekvő birtokba való elhelyezést, vagy mind a hármat megosztva.

Kovácsi Antal.

Észrevételek

a zsinati közgyűlés alkalmával elmondott „imákat és beszédeket“ tartalmazó füzetre.*)

E folyóirat t. olvasói előtt, miként hihető, a jelzett füzet érdekes lesz. Azért midőn bemutatása s figyelembe ajánlására pár perczet és néhány sort szentelünk, mert a cselekedetek alapja a tiszta meggyőződés, előre kell az álláspontot, a melyből ezt nyerjük s a melyről a füzetnek mind tartalmát, mind becsét legbiztosabban megítélhetőnek tartjuk, ismerni.

Ilyen czéllal szálljunk vissza, gondolatban, a régen nevezetes népek (aegyptomi, chinai) azon koráig, midőn a természeti tüneményekre vonatkozó felfogás kezdetleges és így a természet ismerete is azzal egyrangu volt. Némelyek már ezen korban észrevették azt, a mi ma nyilatkozni csupán látszik, hogy mikor az égen bizonyos csillagok feltűnnek, akkor tavasz áll bé s ha majd más égi testek merülnek fel, azzal a nyár kezdődik. Ezt úgy tekintették, mintha a természeti tünemények rendes egymásutánja közben az évszakok és némely csillagoknak együttes megjelenése mutatkoznék. Az észlelőket ezen láthatónak elfogadott tény s az általa okozott szemlélődés és ezen az uton a bizonyos csillag és évszakok folytonos együttjárásában feltalálni vélt összefüggés, azon gondolatra vezet-te, hogy az évszakokat a csillagok mintegy magukkal hozzák elő s így azoknak a bekövetkezése ezeknek az előjövésétől függ.

A nézet, melyre a régiek a szemlélet segítségével jutottak, a hit és vallás alapja lett. Így a telet, midőn a természeti működés szünetelni látszik: halálnak, a tavaszt pedig megújulás vagy felszabadulás korszakának tekintve, minthogy a kettő közé határpont gyanánt esik a tavaszi napéjegyen és vele a kos (régén zothis) csillagot látták feltűnni, ezt a felfogáshoz híven, „szabadító bárány“-nak nevezték. Ez adta a későbbi budha (szabadító) vallás alapeszméjét. S ezen okból lehet régi könyvekben találni ilyen „a bárány felszabadítja a világot a haláltól“ s más hasonló kifejezéseket.

Az említett tények utaljanak arra, hogy a régiek is szemlélődés (tapasztalat után ész) által s így egészen lélektani alapon jutottak a vallás vezéreszméihez. S minthogy az a későbbi időszakokról is bebizonyítható, azért következik, hogy helyes uton járni akarva, nekünk is azt kell a vallás elvei és a vallásos, mint subjektív igazságok hű tárgyalásánál célra vezetőnek tekinteni.

Ezen nézpontról vizsgálva a kéz alatt lévő, nagy részben vallásos eszmékkel foglalkozó füzetet is, abban az első helyen álló

*) Imák és Beszédek. Elmondattak az unitáriusoknak 1876-ban, aug. 27-ik és 28-ik napjain, Árkoson tartott zsinati közgyűlése alkalmával. Kolozsvártt, nyomtatott K. Papp Miklósnál. 1876.

s az előestén mondott ima, előnyös rövidség és tartalmasság mellett, azon egy fő valótól (Istentől) való függési viszony érzésnek, mi a vallás lényege, az alkalomhoz méltó kifejezést ad. E célra a nyelvezetben mellőzhetlenül kellő folyékonyság s természetes emelkedettség nélkülözését a gondolatok tervszerű egymásutánja és összefüggése elfeledteti, — istennek főtulajdonságai a vallás szempontjából is alaposan, — mint ilyenek adatván elő.

A második „Isten eszméjéről“ irt imában, Isten most mint „okozó hatalom“, majd „mint örök élő ész“, most „mint öatudatos akarát“, majd „mint bölcseség“ iratik le. E sok tárgymásítás miatt a szabatosság hiánya szembetűnően érezhető, melyhez az a kifogásolható s a szövegben kevés antropomorphismussal vegyített nézet is hozzá járul, miszerint a történelmi események egymásutánját Isten állította meg. Az ezen tétel után néhány sorral alább következő: „szabad akaratot adtál“ kifejezésnek is nem kisebb mértékben kell, az elfoglalt álláspontnál fogva megjegyzés alá esnie, hol a nélkül, hogy más hiányt kimutatni igyekezzünk, az akaratkak abszolút becsü szabadságában legyen szabad kételkednünk. Mert a szabadság relativ fogalom. Azért valódi jelentményének helyes ismerete után, összevetve azt az akarát értelmével, csupán alanyi illusiová s a kifejezésben is benne rejlő ellentmondássá törpül az egész akarati szabadság, valamely más jelző, milyen: erős, kitartó stb. összeegyezőbb levén az akarattal, mint a szabad.*) Mert az akarát kezdetlegesen anynyi, mint valamire vágyni és annak teljesítésére, megvalósítására törekedni, — vagy Herbert értelmzése szerint: az akarát anynyi mint egy vágy, öszszekötve a teljesülhetés előfeltételével, határozottabb alakjában pedig midőn az értelem is hozzájárul, az akarát valamely ténynek a megvalósítására célzó képzetek által előidézett okozat levén, a cselekedeteknek régi értelembe vett szabadakaratszerű végzése lehetetlen; sőt a tett, melyet szabadakaratinak szoktak nevezni, csupán úgy jön létre, ha előbb a cselekvő személyben megvalósul ama lélektani törvény, miszerint az erősebb vágy elnyomja a gyengébbet, a midőn kizárólag amaz egyedül adja meg az ingert a cselekvésre, a miből következik, hogy akarati tett nem létezhet habitus nélkül. Azért, Leibnitz szerint, mind azok beszéde, kik azt mondják, hogy pusztán szabad akarattól tesznek valamit, anynyit jelent, mintha a delejtü azt mondaná, hogy ő azért teszi az irányulást, mert neki úgy tetszik. S mivel — a lélektani alapra mutatva — az akarát bármely létezhető és neki tulajdonított nagy szabadsága daczára sem akadályozhatja meg a képzeteknek tetszés szerinti jövés-menését és nem teremthet a gondolatok tömkelegébe rendet, úgy látszik és való az, hogy nem olthatja ki az emberi kebelből sem a jótettek-re és kedves élményekre visszaemlékezést és a vele járó örömet,

*) Mi a szabad jelzöt nem tartjuk helytelennek, hanem annak csak régi értelmét. Az akarattól a helyes értelembe vett szabadságot megtagadni lehetetlen. Sz.

valamint az erkölcsi tekintetben kifogás és így büntetés alá eső cselekedetek által fölébresztett s önszenrehányással párosult érzetet sem törölheti el. Ha pedig az akarat függetlenül szabad és így állandó volna, nem egyszer lehetne tapasztalni, főleg az utolsó esetekben igénybe vételét, sőt azon fölül a gyermekeknél, a fölserdülteknél is olyannak kellene lennie, mint a milyen a felnőtteknél. De ennek nyomaira akadni nem lehet. Azért az akarat, mert a fokozatos fejlődése észrevehető, ma már nem a régi értelmű szabadoncz, Következéleg az idézett kifejezés sem lehet az adott alakban oly világos, mint az egy más jelzővel volna.

Azon kívül, hogy a könyörgésben hasonló és elvi tekintetben nem eléggé alapos nézetek találhatók, azok a részek is, a melyeket egy teljesen egész, bevégzett imába felvenni szoktak, melyeket a szakírók is egymástól elválasztanak, egészen áldozatul esnek a gondolatok rendezetlenségének. Azért itt azok arányossága vagy aránytalanságáról, következéleg öszhangról említést sem lehet tenni. Az ily módon öszszehalmozott eszmék behatóbb elemzése azon nézetre vezet, hogy azoknak inkább egyházi beszédben, mint könyörgésben van helyük; sőt vitásuk valamely előre jól tervelt egyházi beszédhez illő tárgyul szolgál. S minthogy hasonló kísérlettel találkozunk az ima után következő beszédben, azért a figyelmet fordítsuk reá.

A kezdet s ennek egész menete természetes; zamatossága, tiszta folyása által kellemesen hat az olvasóra. Az athenei vallásos állapot leírása, valamint az apostol által az atheniekkel szemben tanusított magatartásnak kellően hű ismertetése, jó felfogás és alapos egyház történelmi nyomozódás eredménye. S a további méltatás egyszerű mellőzésének oka onnan ered, hogy az alapeszmék, némely kevéssé gyakorlatiasan öszszeillesztettek kivételével, épen e folyóirat korábbi füzeteiben olvashatókhoz hasonlóak.

A felosztás a nagyon kérdéses alapigében foglalt fogalmak tartalmát és körét kieneríti, igérve annak az alapján: „Isten eszméjének a természetben, azután a humanitásban lehető kimutatását és végre bölcsészeti szempontból tárgyalását. A beszédben fel is vannak sorolva mind azon érvek, a melyek e czélra szükségesek és ismeretesek. De a logikai rend és fejlődés mellőzésével. S így a beszéd nem annyira a kitűzött eszmének a hallgatóság elébe tisztán állítását éri el, mint inkább az isten egyetemességének hirdetését. S minthogy a jó alap meg van találva, azért nagyon feltűnik a részek egymástól elszigeteltsége s azokban a fokozatos fejlődés, következéleg az egész mű kerek bevégzettségének hiánya.

Az első részben található hasonlatok, melyek Martineautól kölcsönöztek és az isten eszméjének a természetben kimutatása végett vannak előadva, igen szépek, de bizonyosságukat a kezdetükre állított „ha“ szócska erősen csökkentti. Ezekkel az akarat értelmezése, valamint a Senecától vett nézet sincs semmi öszszefüggésben. Minthogy így, az eszmék egymásutánja helyett, most a

transcendens iskola hívei által vallott nézetekkel, majd speculatio és végre, ha jól gyanítjuk, Müller Miksa-féle, inkább nyelvészkedő, mint határozott, világos bizonyításokkal találkozunk, előjönnek aztán ilyen ki-kifejezések: „az istenrőlí eszméink, miheyt kimondjuk, változtatják zsinóket; s továbbá „az isten eszméje sem monotheistikus, sem polytheistikus,“ melyek mint nem általánosak, sőt önmaguknak ellentmondók, egészen érvénytelenek. Ilyen nézeteknek, a melyek követésre nem alkalmasok, a nyilváníása önkénytelenül eléjön akkor, ha az álláspontot a philosophiai rendszerek szerint cserélgetjük, tény maradván, épen ezen oknál fogva az, hogy a különböző philosophiai iskolák elvei után kapkodás- és hozzájuk tulságosan ragaszkodásból magasztos eszme nem származik, a miért az idézett kifejezésekre semmi különös megjegyzés nem tehető.

Miként az említetteket, ép ugy tévesnek lehet tekinteni, nem is említve az erőre erőszakolt jelentményt, az akaratról adott értelmezést is, mely szerint az akarat öntudatos értelem és szándék. Ugy de a megjegyzett tárgymásításban p. o. az isten akarat, következőleg az akarat ezen értelmét helyére gondolva, az isten öntudatos értelem és szándék lesz. S így ha a hiányos értelmezéshez hasonló tárgymásítás is hozzájárul: ezek együttesen egy kevésbé kívánatos eszmezavarra vezetnek. E szempontból azon szónoki fogás alkalmazásában, miszerint a tulajdonság a személy helyett tehető, igen óvatossnak kell lenni.

E hiányok mellett is a beszédben az előadás és leírás komoly; a kifejezések erőteljesek, azért annak az olvasása kellemes foglalkozás, annál inkább, mert oly eszméket elemez, a melyeket egyházi beszédben ritkán lehet olvasni. A beszédben, a nagy terjedelem daczára is -- egy-két helyet kivéve -- nem található ismétlés. Hogy a mű nagy utánjárás, szorgalmas munkásság és sok olvasás által mivelte tágkörű ismeret eredménye, azt észre lehet venni azon tényből, hogy a tárgyra vonatkozó nézeteket mind felöleli s így magában foglalja, noha szétszórva.

Arra utalás végett, hogy ennek kikerülése és a mű egészszé alakítása miként lett volna elérhető, egy néhány eszmet kell ide igtatnunk. Ezért még egyszer figyelemre méltatva a régi népcknél mutatkozó vallásos állapotokat és ugy az ezekből vonható következményben, tehát az előre jelzett álláspontban megtalálván az egyik lehető helyes zsinormértéket és kulcsot, jöjjünk ezzel kezünkben, a régiektől el, mind azon korhoz, melyre az első rész vonatkozik, mind saját időnkhez közelebb. S gondoljunk egy gyermeket, ki felhasználja a természetet és tüneményeit az intuitiv erő kifejtésére; kinek, lélek és embertani elvek alapján megengedve, vitalis ereje fejlett és nagy; az első feltételnél fogva pedig képzetei teljesek és nyomatékosok, ezekből az egyik elősegíti a másiknak előlépését, tudalomba jutását: akkor ezek következtében a gyermek lénye összeolvad jelenével és ő saját szemlélődésének erején teremtett mythikus körben él. Az életerő frissességénél fogva életet visz a körü-

lötte levő dolgokra, a természet minden tárgyára, ő maga él azokban. Meg van ez nagy embereknél is, midőn elmélázó hangulatba esnek, p. o. csillagos ég vagy virágos mező szemlélése közben. Ez személyesítése a természetnek s egyszersmind ős kútfeje a vallási megszemélyesítéseknek is.

S miként az összes emberiség érzeményei, érzései és vágyai a legnyersebb egyszerűből, huzamos fejlődés alatt lassanként jegecedve vették fel, eredeti típusaik megtartása mellett, a jelenben létező tisztább, határolt alakjukat és tartalmukat, s ilyen állapotban maradtak reánk az utódokra, úgy a gyermeknek is az első és következő néhány éveiben fölébredt vágyai, hajlamai és érzései, alaponásait megtartva, szállnak által a későbbi évekre, csupán tisztább alakot öltve s mindinkább határozott cél felé irányulva és folyton nemesedve. S minthogy ilyen értelemben az általunk gondolt gyermek szülőjévé válik a leendő ifjunak és végre a későbbi embernek, azután ez, mert érzéseiben él, a megtalált természeti személyeknek egy kútfőt teremt, mit elnevez: jehovának, istennek, levén a szó csak gyarló és homályos utánzása a valónak. Mert míg a szó határolt, addig a természeti dolgok folytonosak. Így lesz a gondolkozás újragondolása a természetben már objective meglévő gondolatnak. Így fedezünk fel a világban és természetben egyaránt egy ékes rendszert (kosmos), melyben bizonyos ható erő nyilatkozik.

A gondolatokat hasonló módon lehetne, az összes emberiség fejlődését figyelemmel kísérve, tovább fűzni, az illető időszakok jellemzése gyanánt fokozatosan feltüntetve azon nézpontokat, a melyekről tekintve isten most mint világhormányzó, majd mint hatalmas úr; most mint egy főök, majd végre mint élő erő jelenik meg. Tovább menve, utalni kellene arra, hogy miként válik erkölcs-velvási személylyé (isten a humanitásban) és végre megmutatni azt, hogy a műveltség, művészet és tudomány haladásával miként magasztosul (bölcészeti szempontból) eszménynyé, a midőn a vallás az eszményhez felemelkedésben találja egész tartalmát.

Ekkor, minthogy a beszéd azon az uton haladna, melyen az eszme az összes emberiségben végkifejlésre jutott, önmaguktól el esnének az olyan tételek, melyekben kifejezés adatik annak, hogy „az isten eszméjének alapja a lélekben van“ (tehát: innata), mely tét csupán úgy látszik megengedhetőnek, ha a lélek nincs azonosítva észszel, hanem az értelmi és érzelmi egyesülete, miként a szel az érzések s érzésiek és értelmiek viszonyainak combinatioja. S kor a vallás, mert a költő s tudós szerint „csupa érzés mint viszszavítetik eredeti kútfejéhez: a szívbe, hol mint vallás kezdetelegesen nyilatkozik. És ez által, mivel a vallás a szív telem dolga, az isten eszméjéhez vezető út meg van találva kapocsban, mely az ösztön és értelem közt létezik. A mel isten egyetemessége is biztos alapot ny

egész emberiség összestudalmában és a krisztusilag, tehát emberien lehető nemes, szintén a nevezett kútfőből eredő érzelmek általánosságában, mit az apostol felhasználva, annak erejével az athenieket isten iránti bámulatra ragadá, sőt tudtokon kívül maguk, a Spártabeliek megett, az erkölcsben messze hátra maradt atheniek is annak a hatalma előtt hajoltak meg, midőn amaz ismeretlen istennek szentelt szobrot emelték.

Ily módon és irányban kifejtve a beszéd következetesen érné el a füzet 25-ik lapján előadott végeredményt, mely az egyház jelen elvi álláspontjának a jellemzésére van felhozva és az ideal-realistikus iskola elveivel egyező s a melyet elébb jeleztünk. S végre megfelelne a czimnek, nem negélyezve a művészet és költészet alkotásait, melyeket a vallásiak nem hogy túlszárnyaltak volna, miként alap nélkül állítatik, hanem azokkal egészen egy körbe: a széptaniba esnek; mert mindnyájok czélja egy: az emberi érzelmek és érzetek nemesítése s az idealoknak a realis életbe átültetése. (Ezen oknál fogva, engedjünk meg egy rövid kitérést. Nemcsak szépnek, hanem teljesen jogosultnak is kell tekinteni azon, a vallásos eszmék széptani uton tárgyalására vonatkozó rámutatást, mely a magyar protestans egyelet gyűlésén a kecskeméti felolvasásban kifejezést nyert és azon a népnevelésre czélzó irányt, mely az aesthetikai és a vallásos nevelést egyesíti, a melyre e sorok írója a nyilvánosság szempontjából megjegyezve, — egyetemi tanár Felméri Lajos úr előadásai által tétetvén figyelmessé, annak ismerését a nevezett tudósnak, ez igazán magyar és modern paedagogusnak köszöni).

A kimondott czélnek elérésére nélkülözhetlen eszközök közül minta gyanánt ajánlható a füzetben következő urvacsorai beszéd, mely az ünnepélyes alkalomhoz ünnepélyes hangulatu és a gondolatok összefüggő menetével ékes. Azoknak hasonló mozaikszerű csoportosításában ki van fejezve az a bizonyos aesthetikai, mit a vallás fenségességének akarunk nevezni, mely míg egyfelől meghatja a kedélyt, addig másfelől kellő okot szolgáltat az értelemnek is a foglalkozásra. Következőleg az egész beszéd, mert tekintetbe veszi, hogy mindnyájan értelem és kedély vagyunk, utalás arra, hogy a kifejezett és a vallást érdeklő czél megvalósítására milyen utat kell a gyakorlatban követni.

Hasonló vonások felismerhetők a püspöki székfoglaló és a papok felszentelésekor mondott beszédekben is, melyek élénkebben színező tollaktól elvették a méltán megérdemelt koszorut; azért itt csupán e tényről kell megemlékezni.

A papi intézmény kiváló fontosságáról és szükségességéről irt ima és beszéd egészen alkalom- és tárgyszerű. A beszéd az egyházirend szükségességét a gyakorlatból meritett érvekkel igyekszik igazolni. Elénkség és természetes észjárás bő nyilvánulásai által, leszámítva a csak néhány helyen található s épen az előnyökből

származott köznapiasságba való átcsapongást, önként ajánlja magát az olvasásra.

A zsinatot bezáró ima megtette az alkalomra az ohajtott szolgálatot, s így ki volt elégitve . . . . . a törvény.

De épen azon okból, hogy ily egészen alkalomszülte ima is a füzetben helyet talál, nem lehet elhallgatni a csodálkozást a felett, hogy a nevezetesebb és az egyházat érdeklő határozatok egészen el vannak mellőzve; mert az ilyen jelentésszerű füzetnek míg egyfelől azok a teljességét biztosítanák, addig másfelől épen ez volna az egyenes út arra, hogy a gyűlésen meg nem jelenhetők, de felekezetibeliek és más érdeklődők is, a jelentékenyebb határozatokról röviden értesülhessenek és később maga a füzet, mint a jelenés az egyház elvei fejlődésének a tüköre, egyháztörténelmi okmány gyanánt szolgáljon, az írásban maradt határozatok nehezen levén a buvárok rendelkezésére készen.

A füzet tartalmát a vitatott nézetekből kivonatosan megismerve, azt az ezeken kívül elhallgatott előnyeinél fogva, mint a figyelemre teljesen méltót és a jelzett célnak megfelelőt (ára:) az olvasóknak újból is ajánljuk.

Egyed Mózes.

K ü l ö n f é l é k

Olvasóinkhoz. Jelen füzetünk az utolsó ez évből s mert szétküldése az új évvel esik öszsze: legyen szabad t. olvasóinknak boldog új évet kívánnunk s egyszersmind új előfizetési felhívásunkat becses figyelmökbe ajánlanunk. Mi minden lehetőt megteszünk arra, hogy e folyóirat jó hírnevét megtartsa s már jövő évi első füzetünkben „Néhány adat Blandrata György élete és jelleme ismeréséhez“ czimmal Jakab Elek fáradhatlan történetírónk s t. munkatársunktól egy oly nagybecsű cikket közölhetünk, mely midőn egyfelől ama történelmi nevezetességű férfiúnak életére eddig ismeretlen világot vet, másfelől biztosításul szolgálhat a Ker. Magvető pártolónak és előfizetőinek arra, hogy e folyóirat fentartása érdekében hozandó anyagi áldozatuk nem marad illő szellemi kárpótlás nélkül.

Ifj. Fretwell János, Magyarhon kitünő barátja, nov. 23-án Montreal-ban tartotta felolvasását „Erdély és a kelet“-ről. Fretwell ur a székelyeket a kelet skótjainak nevezi, a kik kemény nevelés által független, szabad és kitartó nemzetté lettek.

Manchester New College, London. Londoni theologiai akadémiánk közelebből 10,000 ft. (100,000 frt.) hagyományt kapott. Hagyományozó Miss Humble Chesterből Richmond Anóák nem hiányoznak ez országban sem.

Dr. Beard János, az angol unitárius tudósok egyik kiváló veteránjának haláláról értesítenek Londonból. Őszinte részvétellel veszszük tudomásul e férfiu elhunytát, a kinek élete az angol unitarizmus mintegy félszázados történetével van a legszorosabban összefonva.

Unitárius isteni tisztelet czimmel megjelent Ferencz József püspök ur beszéde, melyet f. év. október 22-én Budapesten, az ágostai hitvallásu főgymn. nagy termében tartott. Kinyomatta a budapesti unitárius fiók-egyházköztség. Méltán sorakozik ez a főpásztor ur legkitünőbb szónoklatai sorába. Ára

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy az Evangyeliomi Protestans lap f. évi 45-ik számában Balogh Ferencz szerkesztő ur csudálkozását fejezi ki azon, hogy a szóban levő isteni tiszteleten a református ifjuság énekkara működött s szent elfoglaltságában így kiált fel: ki tette az unitarizmus ministransává a református ifjuságot? Ez elfoglaltság felett itéletet mondani, mi a keresztény miveltség közvéleményére bízunk, részünkről szintén legnagyobb csudálkozásunkat kell kifejeznünk a felett, hogy épen egy református tanár tehet ily kérdést.

Angol társalgó kör Kolozsvártt. Ezelőtt néhány héttel városunkban angol társalgó kör alakult az angol nyelv mívelése és terjesztése szempontjából. A társulat már is számos tagot számlál. Elnökül indítványozó tanártársunk Kovács János és titkáru Péterfi Dénes választatott meg.

Az Erdélyi Protestans Közlöny szerkesztését Szász Domokos, eddigi főmunkatárs vette át. Jelen évi 51 számából láthatólag e becses Közlöny sem előfizetőkben, sem munkatársakban nem fog hiányt látni. Sikerdús életet kívánunk.

Özv. Mártonfi Gergelyné Koncz Julianna b. emlékü hitrokonunk, kolozsvári fő- és sz. kereszteri középiskolánknak végrendeletileg, amannak 6000, ennek 3000 frt alapítványt tevén szegény tanulóknak ösztöndíjazására, ez alapból kolozsvári főiskolánknál 3, sz. kereszteri középiskolánknál 2 ösztöndíj rendszeresítettik a jelen isk. éven kezdve. Midőn ily módon szegény tanulóink ujjab meg ujjab jótéteményekben részesülnek, nem tehetjük, hogy figyelmökbe ne ajánljuk a komoly törekvést és jó igyekezetet, a mivel egyedül tehetik magukat érdemesekké a kegyes lelkek eme nemes gondoskodására.

A r a n y - k ö n y v .

1. A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok. Tizenkettődik közlemény.

Az *-gal jegyzettek másodszor, a **-gal jegyzettek harmadszor s. t. b. adakoztak.

	fr. kr.		frt. kr.
2499. Uzoni Izsák, Fogaraszól	5	**Kelemen Elek 1876-ra	5
Ferenczi Lajos F. Rákos- ról, Katalin napi emlé- kül, melyet körjegyző Pál Jánosné Biró Katalin há- zánál a Dávid F. alapról megemlékezve ültek meg, a következő adományo- kat küldötte be:		Hegedüs Istv. ev. ref. tanár	1
		Árkosi Dénes nyug, es- peres küldeménye:	
		A ravai ekkla részéről	20
		2510. Árkosi Dénes	5
		együtt	25
		*Peöcz József, mérnök Vasmegyéből	6
2500. Szolga Gábor Vargyas- ról	5	Id. László Fer. Gyepesről	10
Henter Kár. N. Ajtáról	1	** Kolozsvári ekklézsia 1876-ra	20
Török Áron F. Rákosról	1	Ugyanitt templomi per- selypéncz gyűlt 1876 jun. 11- től dec. 20-ig	8 34
Pál János	1	Tizenkettődik közlemény	
Tulogdi Pál Vargyasról	58	összesen	90 86
Czirmai Lajos F. Rá- kosról	58	Hozzáadva az előbbi 11 közl.	
Ferenczi Lajos F. Rá- kosról	60	összegét	4096 34
együtt	10 52A	Dávid F. alapítvány tesz	4187 20

A „Ker. Magvető“ szerkesztőségéről való lemondásom következ-
tében több oldalról tétetvén kérdés hozzám az iránt, hogy a Dávid F.
alapítványt jövőre nézve ki fogja kezelni, kedves kötelességemnek tar-
tom kijelenteni, hogy miután ez úgy a Magvető szerkesztőségével eddig
is csak annyiban volt kapcsolatban, hogy az indítványt, mint egyik szer-
kesztő én voltam szerencsés megtenni, s így attól teljesen független:
ez alapítvány kezelését, illetőleg a gyűjtést továbbra is, ha Isten éltet,
legalább az első 10,000 frt begyűléseig magamnak tartom fenn. Minél
fogyva minden e célra szánt adományt egyenesen nevemre czimezni és
hozzám küldeni kérek. A nyilvános nyugtázást a Magvető szerkesztősé-
gének beleegyezésével az eddigi módon fogom az adományok közlése
által tenni. Ez alkalmából legyen szabad felkérnem mindazokat, a kik
évenkénti összegekkel ígérkeztek az alapítvány gyarapításához járulni, a
folyó évre még fizetetlen kegyes adományajkat beküldeni. Ujabb buzdító
szavakat az úgy feltekarására nem keresek, nem mintha az eredmén-
nyel nagyon meg lehetnének elégedve, hanem azért, mert a buzgóknak
erre ugy sincs szüksége, másokra nézve pedig — fájdalom — nem sokat
érnek. De arról a reményről még sem tudok lemondani, hogy 1879-re
a 10000 frtot a kitűzött célra hitbuzgóságunk s áldozatkészségünk örök
időkre szóló bizonyosságául önmagunktól megvont fillérekéből is össze
fogjuk gyűjteni.

Kolozsvárt, dec. 21-én 1876

Ferencz József.

